KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Valéria Betáková, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, Ivan Masár, Ján Matejčík, Ján Oravec, Konštantín Palkovič, Matej Považaj, Jozef Ružička, Anna Rýzková, Ján Sabol, Elena Smiešková, Milan Urbančok

REDAKCIA

884 16 Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 14 — ČÍSLO 8

OBSAH

HORÁK, G.: Tretí román Šikulovej trilógie — *Vilma* . . 257
RUŠČÁK, F.: Druhá knižka próz Stanislava Rakúsa 262
RÝZKOVÁ, A.: Storočnica Jána Damborského (1880—1932) . 267
SEKVENT, K.: K rodu cudzích osobných mien v slovenčine 270
HABOVŠTIAK, A.: O názve *plachta* 273

Rozličnosti

Roosevelt, či Roosewelt? K. Blašková 277

Správy a posudky

Kultúra reči v Štátnom bábkovom divadle v Bratislave. G. Horák 278
Veľký slovensko-ruský slovník. M. Pisárčiková . . 280
Dobrý preklad knihy o správnej výžive. M. Považaj 283
Nenormálna norma. I. Stehlíková 285

Spytovali ste sa

Komprehenzívna starostlivosť. I. Masár 287
Skládkovanie odpadkov. M. Považaj 288

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 14 — ČÍSLO 8

Tretí román Šikulovej trilógie — Vilma

GEJZA HORÁK

Na začiatku tohto románu Vincent Šikula v duchu svojej, často všetečnej spolupráce s čitateľom hovorí *Divadielko musíme nejako dohrať.* A na konci trojrománu, keď spustil oponu za životom Imra Guldána mladšieho, anticipujúco ozdobujúc jeho hrob kvetmi zo svieže j Vilminej okolice pri studni, zo svojho divadielka čitateľa prepúšťa slovami majstra Imra staršieho *„Vidíš, Vilma, pribúda! Bude z nej aj pre Imriška na okoličku!"*

Divadlo — divadielko (= príbeh) je jedno z významovo široko rozkorenených a rozkonárených kľúčových slov Vincenta Šikulu; k nim sa z citovaného úryvku zaraďuje *okolica — okolička* (porov. i meno obce *Okoličné,* javisko hry — už sme ho spomínali) a *belasieť (belasý):* zastupuje Vilminu záľubu v kvetoch a vnútorne sa zväzuje so slovom *muškát* (Muškát), symbolom slovenského dedinského domca.

Z kľúčových slov, ktoré priam víria v myšlienkových pletencoch Šikulovej prózy, spomenieme aspoň tie, čo sa (znova) zjavujú na posledných desiatich stranách: *mak (Jozef Mak* alebo *Matej Karčimarčik), hra (pravidlá hry* = statočného konania), *čakať (to je pri hre veľmi dôležité,* s. 217), *orech* alebo *jablko (orechy), jablká* = problémy, záujmy, veci): *Bohatstvo sveta sa rozmnožuje tak, že ktosi jedného dňa prestane rátať svoje orechy, alebo ich ráta iba preto, lebo sa ich chce v prospech iných zriecť.* (217—218) — Odkazovo možno z románu Majstri pripomenúť *dno* (v súlade, ale najmä v opozícii s príslovím *Remeslo má zlaté dno)* a *pokoj.* Pripomíname, že pri kľúčových slovách nejde azda o inherentnú vlastnosť istých, veľmi všeobecných slov; v mudrujúco hravej metóde Šikulovej tvorby sa kľúčové potencie slov (vôbec) až prekvapujúco odkrývajú a v súlade s umeleckým zámerom potom slúžia ako oporné body, stĺpy, ale aj oriešky.

Pripomíname čitateľom článok *Zábery zo Šikulových Majstrov* (Kultúra slova, *11*, 1977, s. 257—265) a v minulom čísle Kultúry slova uverejnený článok *Muškát, druhý román Šikulovej trilógie;* v ňom sme hneď na začiatku spomínali dejovú osnovu cez nadpisy jednotlivých kapitol. Román *Vilma* sa skladá z troch kapitol, nadpísaných *Chlapec, Medené slnce, Vilma.* Meno prvej sa, ako vidieť, zhoduje s menom tretej a ôsmej kapitoly z Muškátu a pripomína pestré obrázky detských situácií s ústrednou postavou Rudka (= autorovým chlapčenským ja) v celej trilógii, meno druhej kapitoly má obrazný význam (slnce na sklonku dňa a na sklonku roka, v jeseň je medené, nie zlaté): symbolizuje blížiaci sa Imrov odchod (porov. v románe Majstri kapitolu *Slnečné hodiny*) a tretia kapitola, ktorá dala nadpis celému tretiemu románu, má názov po nadpise *Majstri* so zreteľom na celú trilógiu najzávažnejší a zasa priamy — *Vilma.*

V kapitole *Chlapec* sa situácia v rodine Guldánovcov okolo chorľavejúceho Imra, bývalého partizána, podáva cez pohľady a úsudky svojsky sebavedomého chlapca (Rudka), ktorý na konci druhej svetovej vojny priam bolestivo vyčakúva z východného frontu svojho brata Bidenka a mladej susede Vilme — Imrovej žene — pomáha čakať Imriška, partizána, nuž dvere guldánovského domu boli preňho vždy otvorené. Chlapec jednostaj dúfa, že sa čosi dozvie o bratovi Bidenkovi, no ten sa nevracia a čím ďalej tým menej nádeje zostáva, že by sa raz mohol vrátiť. Imro sa vrátil, Vilma sa dočkala návratu svojho muža, no márne čaká, že sa v ňom znova rozhorí oheň jeho mužskej sily. Chorý živorí, pospáva (spí, aj keď nespí), nerobí, len „ďobká", opatrovaný a povzbudzovaný i badurkaný otcom — majstrom a ženou Vilmou. Kde-tu sa stretá so známymi, čo sú po povstaní a po vojne veľmi múdri, lebo boli opatrní, alebo svoj smiešny podielik v ňom bezočivo stavajú na roveň jeho (Imrovej) obete. Názorne to naznačí stretnutie s mäsiarom Fašungom a so správcom majera Kirinovičom.

(Fašung) Vždy keď stretnem Vilmu alebo tvojho otca, vypytujem sa ich, ako sa ti vodí, neboj sa, viem, ako bolo s tebou, myslel som, že to ani neprežiješ. Nejeden neprežil. Preto som ja bol už vtedy opatrný. Keby som bol šiel s vami, niekde otrčím kopytá, nemal by tu kto teraz ani teľa podrezať. (58) — (Kirinovič) Tak čo je, Imriško! Ako sa ti vodí? (...) Koľkokrát som ťa chcel už navštíviť, ale mám plno naháňačiek (=Kirinovičovo obľúbené slovo, pozri v Majstroch), nemám sa ani kedy zastaviť. Už nebývam na majeri, ale v Cerovej. Veď vieš, ako je to. Stále by chceli v dedine tí istí rozkazovať. Najprv boli všetci gardisti a teraz by chceli poobracať kabáty. Ja síce odtiaľto nie som, ale čo sa robí, to sa mi nepáči. My sme aspoň čosi urobili. Pamätáš sa na ten tabak? Tiež sme mohli so založenými rukami sedieť a iní nech zomierajú. Ja som dal tabak a ty si ho dopravil, kde bolo treba. (59)

Doklady sú aj názornou ukážkou hovorového štýlu, s ktorým V. Šikula pohotovo a účinne umelecky narába najmä pri reprodukovaní myšlienkového prúdu svojich postáv.

Prvú kapitolu *(Chlapec)* by sme podľa jej obsahovej dominanty mohli zaradiť do okruhu umeleckého podávania duševných stavov a konania chlapca vo vzťahu k susedovie rodine, kde sa všetko krúti okolo ťažko chorého člena. Druhá kapitola *(Medené slnce)* vykresľuje a zaznamenáva sebazhrýzavé stavy Imra: psychózu trvalo chorľavejúceho človeka. Napokon tretia kapitola, *Vilma,* je bystrým začretím do duševných stavov a celkového psychického a fyzického rozpoloženia neuspokojenej, po mužskej nežnosti lačnejúcej ženy cez pohľad chlapca, striedavo komentovaný terajším autorom a skúsene naznačovaný jej svokrom — majstrom Guldánom.

Vilma je román o hrdinstve žien v čase vojny. S explicitnou lapidárnosťou to vyslovuje Vilmina mať, keď vyčítavo volá, ba možno povedať zdúra zaťa Imra z nemocničnej postele:

Lenže ty, Imriško, nemôžeš toľko ležať, ani chorľavieť, lebo si náš zástanca. Či sa Vilmuška dosť na teba nenačakala? Keď si bol v horách, noc po nôcke bdela a ráno unavená, utrápená, uplakaná a nevyspatá, lebo hrdinu, veď chlapi sú hrdinovia, nemohla sa dočkať. Chlapi sú hrdinovia, každý chce, aby v ňom videli hrdinu. Lenže čo ženičky, no povedz, Imriško, čo sú potom ženičky, kto si ich všimne, ktorý hrdina? Ten, čo už leží pod belasou okoličkou? Chlapče môj, ak chceš, ja ti poviem, kto je hrdina. Aj Vilma je hrdina! Ešte aj teraz musí s tebou trpieť. Vzchop sa, hrdina! Vzchop sa, Imriško, dokedy bude tá Vilma na teba čakať? Veď aj ženy musia mať svojho zástancu, musia sa aj nejakého uznania dočkať, nie iba večne, večne na hrdinov čakať alebo im slúžiť, ženy chcú obyčajných chlapov, nie vojakov. No ak obyčajným, najobyčajnejším ženám spravodlivý chlap hrdinstvo neprizná, tak potom niet na svete nijakých hrdinov ani spravodlivosti... (209—210)

So zreteľom na náš časopis najprv vyberieme z románu *Vilma* daktoré pozoruhodné lexikálne prvky, a to krajové (západoslovenské).

Gumovačka (= guma na gumovanie): *Dostanete dve-tri korunky alebo i viac koruniek na ceruzku, gumovačku, na zošit, na pastelky...; frkaculky: Ja mám rád rezančeky. No ešte radšej frkaculky, vieš, Vilma, také frkaculky, aké naša krstná mama nafŕkala a nakrútila na tej malej ryhovanej doštičke z bukového dreva vtedy pred hodmi, keď mal ísť náš Bidenko na front. (44); krpča* (= dieťa ako krpec): *To malé krpča kričalo na mňa ešte aj vtedy, keď som odchádzal (92); ohňava* (= velikánsky oheň, spomínali sme ho v obidvoch článkoch): *Vyšľahol ten ohnisko. Jéj, to bola ohňava!* (94); *madžga* (= gučisko): *Na zadných nôžkach* [včely] *majú nieže hrudky, lež aj hrudy, až peľové hrudy, ba ažažaž madžgu, madžgu*

peľovú. (94); *Žofia sa obtrie o rastlinu* (= ošľahne ju mráz, pranostika): *Vraj fazuľa zmrzne, vraj sa o ňu Žofia obtrie.* (113); *odoblačiť sa* (pritvorené ako opozitum k *zaoblačiť sa*): *Uvidíš, keď sa zajtra alebo pozajtre odoblačí, obloha zjasnie, zase sa budeš cítiť lepšie* (115); *šemendzia: Ťahala ma* [Vilma] *pod starú šemendziu, pod takú starú hrušku, na ktorej hrušky dozrievajú až v jeseni, dnes už možno ani nik nevie, čo sú to šemendzie, no ale pod tú hrušku a odtiaľ sme sa obaja dívali na cestu. (198); tutaj: A už je Mateja, ľady sa lámu, v riečkach, no i v potokoch hrkocú a tlkocú tutaje. V Okoličnom, no aj v Cerovej hovoria jarnému ľadu tutaj.* (215); západoslovenské zdrobneniny ako charakterizačný prvok reči Vilminej matky: *čítanečka, chudatenečko, starenečka, korunečka, pehinečka.*

Z okruhu slovníka ďalej uvedieme príklady na potvrdzovanie reálnej pravdivosti výroku frazeologickej jednotky (a) alebo na jej humorné rozkladanie (b). — a) *Čujte, ale jednu vec som si zase overil! Ak vás niekto niečím poriadne treskne po hlave, naozaj sa vám zjavia pred očami hviezdičky. Predtým som si myslieval, že je to len také príslovie, no keď mi syndikus švacol, namojdušu ale sedem ich bolo!* (93) — b) [Imrich] *Čo som doma, ešte som krížom slamy nepreložil.* [Kirinovič] *Preložíš, Imriško. Ešte mnoho slamy preložíš. Lenže čo by si ty, Imriško, slamu prekladal, keď si aj na iné súci? Roboty bude dosť.* (60)

Postupné zosilňovanie a zoslabovanie výrazu pomocou rovnoznačných slov najmä v okruhu expresívnych slovies (v dialógu): *vyhnať, poslať domov, odohnať, odkúriť:* [Rudko majstrovi žaluje na Vilmu]: *Aj včera ma vyhnala.* [Majster] *Možno ťa poslala domov.* [Rudko] *Naozaj, pán majsterko. Ona sa zmenila, preto ma od vás poslala, odohnala.* [Majster] *Musíš jej to prepáčiť. Alebo ak chceš, porozprávam sa s ňou.* [Rudko] *Radšej nie, lebo ona by ma potom zas odkúrila* (46—47); *capnúť, brinknúť, struhnúť, lusknúť:* [Vilma] *Ak neprestaneš klebety roznášať, ja ti raz takú capnem, že sem už nikdy nevkročíš.* [Rudko] *...a ja som rád, že hneď nebrinkla.* [Vilma] *Ak s tým neprestaneš, ja ti raz takú struhnem!* [Rudko] *A odrazu cup! Luskla mi zaucho* (74, porov. *lipnúť, lusknúť* na s. 48).

Hovorový štýl v Šikulovom diele charakterizujú expresívne replikové zvolacie konštrukcie napr. typu *Či som (len) toto (toľko) spravil?: Huncútisko jeden! — znovu ma capla. — Či som ti raz písala úlohu? Kto ti čítal rozprávky...* (163) — *Čo už možno v takom parku robiť! Ak všetko rastie, človek tam môže iba zavadzať alebo iba všetko obdivovať* (187); a ďalej tautologické výpovede (gnómy, náznaky): *Škola je škola, poznáme školský zvonec, poznáme i školu, vieme, čo v nej možno vidieť a čo sa tam dozvedieť.* (9); *Remeň je remeň,*

ak už sa raz začne remeňom vyšetrovať, vina či nevina, strašne to bolí. (9); *Chlap je predsa len chlap, predsa len viacej znesie, ak treba, musí zavše i tvrdšie zakročiť i tvrdo pomôcť svojmu synovi.* (24); *Chorý človek je chorý, rozkázať mu nemožno.* (30); *Vek je vek, väčšie decko sa už na isté veci jednoducho nepýta...* (39); *Decko je decko, má svoj svet...* (39); *Koláč je koláč, ktoré decko ho odmietne?* (46); *Sviatky sú však sviatky, ako by to vyzeralo, keby nešiel sused susedom zaspievať, zavinšovať?* (88); [Majster Rudkovi] *Bôb je bôb. Smelo zob! Aspoň bude pred polnocou streľba.* (89); *Píla je len píla.* (...) *No ak niečo ľudia nevedia, či to má za nich píla vedieť?* (141); *Vilma je Vilma* [ostala, aká predtým bola], *no Rudko je Rudko.* (191); *Strom je strom. Či ľudia vedia, koľko strom vytiahne a vyparí vody a vydýcha kyslíka?* (203); *Ak život je život, nuž aj smrť je smrť.* (213)

Západoslovenský rečový kolorit dávajú dielu príležitostné, žartovné pesničky, napr. *Čas radosci, veselosci, / máme víno v súdku, / keď nám hevér nedočáhne, / nadložíme trúbku.* (90) alebo *Chalupenka malúvaná / hvízda na nej slama, / išiel milý do Gorice, / zostala som sama.* (176)

V mudrujúcich úvahách, akými Šikula prestýkava svoje diela, je dosť poučných výrokov podľa modelu prísloví a aforizmov: *Vždy musíme jeden druhému niečo prepáčiť.* (47); *Ak nás dačím ponúknu, nepatrí sa hneď utekať.* (51); *Ak vážime kukuricu, nesmieme pozerať len na vrece a na kukuricu, ale aj na váhu.* (...) *Miera je predsa miera!* (172); *Ani jeden statočný majster, tovariš, alebo statočný učeň nemôže byť iba tárajom. Kto musí drieť, ten predsa nemá čas na táranie.* (186); *Hlupák a lenivec sa nevedia hrať, zato však vedia hru kaziť.* (216); širší aforizmus o čakaní tvorcu (pozri na s. 217).

V románe *Vilma* je dosť digresií, takmer toľko ako v Majstroch. Podaktoré pre svoju zomknutosť (náznakovú zrazenosť) sa ťažko čitateľovi rozmotávajú. (Pozri napr. na s. 142 odsek komentujúci vzťahy v trojici Imro + Vilma [jeho žena] — Štefka: Ak má človek k inému človekovi blízko,... Pozornosť z tejto stránky vyvolá i časť o Mikulášovi a čertovi na s. 155—6). Úvahové sprievody príbehu spôsobujú, že sa Šikulov román na jedno čítanie čitateľovi nepoddá. Nenadarmo spomína autor oriešky. Ako sme už prv povedali, nasypal ich čitateľovi, až to prekypuje.

Vincent Šikula vie odhadnúť váhu výrazu v kontexte a dobre odhaduje aj nosnosť hrubšieho slova, keď ho položí do ťažiska výpovede a obostrie ním náladu celej situácie. Ukazuje to vzácny príklad zo záverečnej scény románu: [Keď starý Guldán (majster) zbožne povzdychne nad synom, čo práve dodýchal, uvoľní sa v ňom všetok bôľ a žiaľ. Šikula telesne a duševne podťatého Guldána exponuje takto] *Pozrel*

na posteľ, potom na Vilmu a vyšiel pomaly von, na dvore zastal, zachytil sa o veraje dverí a zrazu, lebo sa v ňom zdvihol plač, začal sa aj sám dusiť, plač i kašeľ drali sa z neho naraz ... musel sa pevne držať dverí a chrapľavo sa r o z r u č a l ... (221)

Napokon dve poznámky na základe celkového zistenia. — 1. Vincent Šikula v románe *Vilma* pozorne ráta s ľuďmi, ktorých v celom diele pospomínal, nezabudol ani na maličkosti — vracia sa k nim neraz v jemnom odkaze (pozri napr. scénku, keď majstri zazrú cez dvory Štefku nahnutú do kurína, s. 128), a tým vtipne zväzuje celé rozprávanie. Ba nielen to, máme dojem, že miestami ráta i s čitateľskou skúsenosťou z celého svojho slovesného diela (nielen z trilógie). — 2. Autor trilógie *Majstri* postavil v treťom románe *Vilma* monument hrdinskej žene s takýmto venovaním: *Keď sa triasli chalupy a zbrane sa chytali chlapi vojenskí, ženy sa vedeli nezachvieť a vedeli sa ešte aj po rokoch spravodlivo, niektoré však i bezočivo dívať histórii do očí. Aj bezočivo. V Betleheme aj v Turci, v Prešove, v Stalingrade i v Banskej Bystrici, vo Varšave i Tokajíku.* (214)

Krátky článok môže byť iba skromným náznakom privolávajúcim čitateľov k nevšednému dielu. A ešte otázka a odpoveď v zmysle začiatku tohto článku: Divadielko? — Skôr povojnová dráma jednej slovenskej rodiny.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

ŠIKULA, V.: Vilma. 1. vyd. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1979. 224 s.
HORÁK, G.: Zábery zo Šikulových Majstrov. Kultúra slova, *11*, 1977, s. 257—265.
HORÁK, G.: Muškát, druhý román Šikulovej trilógie. Kultúra slova, *14*, 1980, s. 225—233.

Druhá knižka próz Stanislava Rakúsa

FRANTIŠEK RUŠČÁK

Stanislav R a k ú s sa čitateľskej verejnosti predstavil druhou knižkou krátkych próz s názvom *Pieseň o studničnej vode* (Bratislava, Smena 1979. 101 s.).

Ak sa v doterajších recenzných úvahách o tejto rozsahom nie veľ-

kej, no čitateľsky úspešnej próze zdôrazňovala Rakúsova schopnosť transformovať skutočnosti životných osudov jednotlivca „na videné a poznané, odkryť súvislosti, ktoré mnohí síce tušíme, ale nemáme schopnosť zreteľne si ich uvedomiť" (Plutko, 1979), resp. dokázať, ako postupné zauzľovanie spoločenských vzťahov smeruje „k odhaleniu ich psychických a mravných dôsledkov" (Bagin, 1979), prichodí nám k týmto konštatovaniam pridať a zároveň zisťovať, ako autor tlmočí tento spôsob videnia a poznania v kompozičnej a štylistickej rovine.

S istotou možno povedať, že *Pieseň o studničnej vode* (názov tretej poviedky autor povýšil na titulné označenie celej knihy) má „priezračne" stavanú kompozíciu, v podstate ide o dvojitosť vzťahu — situovaného do antipólových kontaktov — psychického a fyzického, morálneho (mravného) a materiálneho, ponad ktorý sa klenie oblúk napätia a vzrušenia, prichádzajúci k čitateľovi raz v rozprávacom postupe, inokedy v opisnom, najčastejšie však v kombinácii oboch postupov. Pristavme sa pri jednej ukážke.

Keď prišiel nabudúce, chlapca už nebolo. Dvere otvoril a za dvermi iba Bačkaňa. Sedí tam, možno podriemkáva, akoby nič nevidela, nepočula. Predmety tmavnú, holé steny sa strácajú v tme. Už v samej prvej chalupe na dolnom konci Hríňavy sa Perko dozvedel, že Bačkanin hlupáčik umrel.
„Bačkaňa! To som ja, drotár! Nepočula si ma po dedine kričať?"
Ona neodvetí, je ticho.
„Umrel?"
„Zima doňho vstúpila," vzdychne Bačkaňa, ktorá ani neseje, ani nežne, bez poľa žije.
„Zima mi ho vzala, Meluzína," povie Bačkaňa, čo ani kravy nemá, sama je ako prst.
„Mačky choval," povie Bačkaňa, ktorá žije tu, v tejto zanedbanej chatrči, napoly rozpadnutej.
Nad takou rozpadnutou chatrčou Meluzína zahvízda, cez ľadový komín vojde do pece, z ľadovej pece vykročí, po dome sa prechádza. Zastane, na skok sa chystá... Zrazu hup! Na chlapca skočí, v ňom sa usalaší.

Prvá veta prehovoru naznačuje rozprávaco-opisnú líniu. Slovko *iba* (vo funkcii vytyčovacieho výrazu) v druhej vete zasahuje do kompozície tak, že sa výrazne črtá dominantné postavenie hlavnej postavy príbehu a zreteľ na prijímateľa deja ako súčasti situácie. Situačno-priestorovú osnovu reprezentujú slovesá *prišiel, otvoril, sedí, nevidela, nepočula...* Pravda, Rakúsova veta nie je v priamočiarej rozprávacej línii. Nemá podobu lineárnej postupnosti, ktorá potenciálne vylučuje hromadenie výrazu a synonymickú variantnosť. Tu treba hovoriť skôr o plošnom zábere dovoľujúcom autorovi využívať slovesá na dôkladné dejové precítenie (presnejšie: „vcítenie") každého de-

tailu tak, že sloveso „obopína" zdanlivo druhotné javy fabuly, napríklad: *Perko rozpráva, slnce je vysoko, pripeká, ale už sa spúšťa, putuje za kopec Grig...* (s. 9). Takýchto prípadov, kde sa bohato prezentuje ojedinelosť výrazu v službe estetického zážitku, je v Rakúsovej knižke dosť. A to je jasný dôkaz o autorovej snahe poskytovať čitateľovi popri informačných tokoch mnoho estetizujúcich momentov. Nadmerné používanie slovies dokumentuje, že Rakúsovo rozprávanie má zreteľne expresívno-emocionálne modelovanie, je tým, čo Miko v iných súvislostiach hodnotí ako preváženie obrazného zreteľa nad operatívnym (F. Miko, 1976, s. 26 n), ktoré sa prejavuje prevahou 3. osoby slovies a 3. osoby zámen nad prvou a druhou osobou. Štatistický výskum (aj v ukážke, ktorú sme v úvode citovali) toto konštatovanie na mnohých miestach potvrdil. Projekcia tohto obrazu je vskutku štylisticky majstrovská. Ukazovateľom dramatizujúceho „ovzdušia" sú personifikujúce spojenia *predmety tmavnú — steny sa strácajú* (v tme). Dialóg sa vyznačuje nápadným postavením výrazov *zima doňho vstúpila, zima mi ho vzala,* ktoré sú modifikáciou známych ľudových zvratov *zlý duch doňho vstúpil, smrť mi ho vzala.* Rakúsov dialóg nemá klasickú podobu podľa schémy otázka — odpoveď — otázka — odpoveď. Replikované pasáže sú pritlmované autorovým vstupom znamenajúcim najčastejšie hodnotiaco-úvahový postoj k hovoriacej postave. Ale dôležitejšie je tu čosi iné. Mnohé dialogické pásma majú takmer „čistú" veršovú štruktúru, o čom svedčia aj nasledujúce príklady:

„Zima doňho vstúpila..."
„Zima mi ho vzala..."
„Doneste mi mokré biele..."
„Doneste mi mokré biele..."
„Mliečka mi požičajte!"
„Mliečka sa jej zažiadalo..."
„Mliééééčka..." (s. 12).

Týmto spôsobom autor text rytmicky člení a dynamizuje. Opakovanie slov na začiatku prehovorov možno vysvetliť ako expresívny prostriedok, ktorý podporuje gradáciu deja a zvyšuje napätie medzi postavami príbehu a ich životným prostredím.

Stanislav Rakús často načiera do zdrojov ľudovej reči. Prvky hovorovosti nachádzame vo všetkých jeho poviedkach. V našej ukážke možno takto vystopovať ustálené frazeologické jednotky *Meluzína hvízda; sama je ako prst...* K tomuto obrazu prostredia autor pripája určitú dávku patetickosti, a to konštrukciou typu: *bola to ona, ktorá ...* typickou pre rečnícke prejavy (pozri o tom J. Mistrík, 1977, 216 n., a M. Darovec, 1979): *...vzdychne Bačkaňa, ktorá ani neseje,*

ani nežne, bez poľa žije, ... povie Bačkaňa, čo ani kravy nemá, sama je ako prst, ... povie Bačkaňa, ktorá žije tu, v tejto zanedbanej chatrči, napoly rozpadnutej. Expresívnosť týchto štylistických javov sa prejavuje ich umiestnením na konci viet, konkrétne ide o spojenia: *bez poľa žije, sama je ako prst, napoly rozpadnutej.* Možno tu hovoriť o graduálnom pričleňovaní komponentov. A to je už jav výraznej syntakticko-štylistickej expresivity.

Treba povedať aj to, že rozprávacie epické pásma nevedú čitateľa vždy priamočiaro. Ich perspektívu dakedy autor utajuje, no nie je komplikovaná alebo zotieraná. Takto by sme mohli charakterizovať dakoré pasáže poviedky *Pieseň o studničnej vode,* napríklad interferovanie reálneho rozprávacieho času s podobenstvami zo sna Jozefa Gomboja, hlavnej postavy poviedky. Popri hlavnom epickom pásme čitateľ zároveň sleduje aj druhotný príbehový variant, zvýrazňujúci tragickosť a psychickú „rozpoltenosť" Jozefa Gomboja:

Ten prvý čas, tie prvé týždne Blažejovho života ťa navštevovali, Jozef Gomboj, aj vo väzenskej cele, z veľkej diaľky prichádzali do tvojich väzenských nocí. A ty si sa bál, aj do sna sa ti vkradol ten strach: Dieťa leží so zlomenou chrbticou a žalostne plače, narieka uprostred noci. A to nie je plač, to sú slová vychádzajúce z úst nemluvňaťa: „Čo si počnem so zlomenou chrbticou, otec, ani sa neožením a budem chodiť krivý, prečo ste mi zlomili chrbticu" (s. 35).

Túto kompozičnú „periféria" pociťujeme ako synonymitu príbehu, teda druhotný príbehový variant (pozri o tom vyššie), pravda, v Gombojovom sne zjavne deformovaný.

Okrem priameho rozprávania je tu aj čosi iné, identifikované ako hlas zo zákulisia príbehov. Rakús ním presvedčivo zdôrazňuje to, čo pred nikým — prostredníctvom umeleckej výpovede i civilne — nezakrýva: snahu zachovať si čistotu životnej cesty a uvedomiť si základné etické hodnoty existencie človeka. Azda aj preto v jeho poviedkach nie sú prázdne miesta, nemá na ne jednoducho čas. Z tohto pohľadu vychodí, že Rakúsovo rozprávanie má aj charakter simultánneho priebehu i videnia, nič sa v ňom nestráca a nezanedbáva. Spôsob videnia „cez kameru a jej posuny" umožňuje čitateľovi sledovať epické i lyrizujúce zároveň, retrospektívne i perspektívne, nostalgické i vzrušujúce. K tomu treba pridať časté kontrastívne obrazy pohybujúce sa na ploche antipólov — medzi životom a smrťou. Protikladné ladenie farieb podporuje psychologizujúce i baladizujúce postupy autora. V poviedke *Jasanica* je to protiklad čiernej a bielej farby (*...čierna straka v čiernych sukniach ... vráti sa, aby sa bielou plachtou obielila ... beží, beží v bielom snehu*), v *Piesni o studničnej vode* sa aktualizovanosť dosahuje kontrastom medzi červenou a bielou

farbou (*... biele popoludnie v čistej prednej izbe ... v Gombojovom okne sa svieti do krvava, červená bodka, krvavé znamienko ...*).

Opis postáv autor nekoncipuje izolovane do rámcových polôh, necítiť tu ostré „zlomy" medzi prechodnými pásmami od jedného slohového postupu k druhému. A tak, opätovne v zhode s Plutkom (op. cit., 1979) možno povedať, že príbehové línie plynú bez „zádrhov či nedorozumení". Príklad:

Keď sa vrátila, dedinčanov už v dome nebolo, namiesto nich sa rozvaľoval uprostred izby žobrák Murky, sedel na stoličke a špinavými zubmi hrýzol jablko, ktoré porodil gendúrovský strom. „Prehoďte dačo o tom, ako ste boli vo Francúzsku", povedal Murky Gendúrovi s jablkom v ústach. „Dobre, Murky," odvetil Gendúr, „porozprávam ti o Francúzsku."

Na utváranie predstavy o osudoch svojich postáv Rakús uplatňuje budúci čas signalizujúci perspektívu myslenia a konania postavy, v iniciálových postaveniach viet sú slovesá typu *príde, nastane, zoberú ťa* a pod., teda slovesá uplatňujúce sa tu vo funkcii perspektívnych spájacích výrazov, ktoré „prorokujú i provokujú". Napríklad: *Príde čas, keď sa zotmie, nastane čas tvojej nadosmrtnej noci, Jozef Gomboj, a ty si na to všetko už nespomenieš ...* (s. 29), *Nastane čas, keď sa zotmie, nastane čas tvojej nadosmrtnej noci ...* (s. 40), *... lebo tí muzikanti budú spievať, na husliach a na harmonike hrať pieseň volajúcu po začiatku, po znovuzrodení ...* (s. 50).

Nemožno v stručnom náčrte spomenúť ďalšie štylisticko-kompozičné osobitosti *Piesne o studničnej vode.* Stanislav Rakús používa zaujímavé synekdochické figúry, na niekoľkých miestach registrujeme „biblický" kolorit pasáží ako snahu autora „skultúrniť" reč postáv s patetizujúcim prienikom: *Ja som váš sused, pane. Rád by som vás podľa starodávnej obyčaje navštívil vo vašom dome. Lebo sa vraví: Nemeškajte a navštívte svojho suseda v hodine jeho príchodu* (s. 32). Rakús jedinečne hyperbolizuje i eufemizuje, vyberá (tvorí) expresivizujúce podoby mien postáv, ktoré akiste treba skúmať z hľadiska onomastiky, resp. antroponomastiky (náuky o pomenúvaní živých bytostí). Autorove prozaické schopnosti sa v *Piesni o studničnej vode* opätovne výrazne prejavili a naznačili, že čitatelia môžu od Rakúsa očakávať diela na vysokej umeleckej úrovni.

Pedagogická fakulta UPJŠ
Švermova 1, Prešov

LITERATÚRA

BAGIN A.: Stanislav Rakús: Pieseň o studničnej vode. Slovenské pohľady, 1979, č. 7, s. 118 n.
DAROVEC, M.: Súvetie s vytyčovacou opisnou konštrukciou. Slovenská reč, *44*, 1979, s. 335—346.
MIKO, F.: Štýlové konfrontácie. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1976.
MISTRÍK, J.: Štylistika slovenského jazyka. 2. vyd. Bratislava, SPN 1977. 456 s.
PLUTKO, P.: Pavol Plutko číta Stanislava Rakúsa. Romboid, 1979, č. 6, s. 10 n.
RAKÚS, S.: Pieseň o studničnej vode. Bratislava, Smena 1979. 101 s.

Storočnica Jána Damborského (1880—1932)

ANNA RÝZKOVÁ

Dvanásteho augusta si pripomíname sté výročie narodenia Jána Damborského, reprezentanta slovenskej jazykovedy dvadsiatych rokov, pedagóga, autora jednej z prvých učebníc slovenského jazyka pre stredné školy a samoukov.

Po vzniku I. ČSR, keď sa slovenčina stala úradným jazykom, bola vítaná každá príručka, ktorá by metodicky prístupným spôsobom sprostredkúvala poznatky zo systému slovenského jazyka. Veď slovenčina sa stala nielen novým vyučovacím predmetom v školách, ale potrebovali sa ju naučiť aj všetci tí, ktorí skončili maďarské školy.

Damborského *Slovenská mluvnica* vyšla už roku 1919 v nitrianskej tlačiarni Štefana Huszára. Vydanie tejto práce bolo iba vstupom Jána Damborského do slovenskej jazykovedy. S jeho *Slovenskou mluvnicou,* prípadne *Krátkou mluvnicou slovenskou,* takmer zakaždým prepracovanou, doplnenou alebo aspoň upravenou, sa stretávame až do polovice tridsiatych rokov. Okrem toho vydal r. 1922 aj *Cvičebnicu jazyka slovenského (hláskoslovie a kmeňoslovie).*

Aj keď nejde o novátorské práce a z hľadiska súčasného stavu výskumu spisovného jazyka im možno všeličo vyčítať, vykonali v tom čase veľa užitočnej práce pri výchove mladej slovenskej inteligencie.

Ján Damborský skoncipoval prvú verziu svojej *Slovenskej mluvnice* ešte prv, než sa zapísal na štúdium slavistiky na filozofickej fakulte v Bratislave, a to krátko po svojom návrate domov, do novoutvorenej ČSR. Pri spracúvaní prvých vydaní svojej učebnice vychádzal v podstate z Czambelovej *Rukoväti spisovnej reči slovenskej.* V neskorších

vydaniach, ako vidieť aj z titulných listov *Slovenskej mluvnice,* usiloval sa o syntézu medzi Czambelovou Rukoväťou a medzi českou gramatickou teóriou Gebauera—Ertla (Blanár—Jóna—Ružička, 1974, s. 210). Iste k tomu v nemalej miere prispelo aj jeho štúdium slavistiky na bratislavskej univerzite, kde sa pod vplyvom niektorých profesorov priklonil k vtedajšej oficiálnej ideológii čechoslovakizmu (Hayeková, 1979, s. 150). Ako je známe, oficiálnu teóriu o jednotnej československčine presadzoval aj V. Vážný, aj keď práve on sa veľmi zaslúžil o vedecké poznanie slovenčiny a o rozvoj slovakistiky (Ružička, 1970, s. 61). Tento vplyv sa prejavil nielen v tom, že Damborský doplnil svoju *Slovenskú mluvnicu* o kapitolu o československom jazyku (už vo vydaní z roku 1924), ale aj v niektorých nepresných, ba až nesprávnych formuláciách, ako aj v zmene niektorých termínov. Možno to vidieť napr. na pomenovaní rozdeľovacích znamienok (v Damborského terminológii *delidiel),* z nich niektoré zmenil už vo IV. vydaní *Slovenskej mluvnice* z roku 1924, iné neskôr: *bodkočiarka* (1924) — *stredník* (1930), *otáznik* (1924) — *otazník* (1930), *zátvorka* (1920) — *zátvorka,* ale *do závoriek* (1924) — *závorka* (1930), *rovník* (1920) — *rovnítko* (1924 a neskôr).

Vrcholom Damborského úsilia v oblasti jazykovedy je V. vydanie *Slovenskej mluvnice* z roku 1930. Tu možno pozorovať výrazné úpravy najmä v spracovaní hláskoslovia. Damborský spresňuje terminológiu, ako aj klasifikáciu hlások v súlade s vtedajším stavom fonetických výskumov. Napr. k hrdelným spoluhláskam zaraďuje už len spoluhlásku *h* (predtým aj *k, g, ch),* v systéme hlások už neuvádza grafémy *y, ý* a pod. Z druhej strany je však evidentné, že predlohou mu boli české príručky, J. Ružička dokonca predpokladá spoluprácu V. Vážneho (Blanár — Jóna — Ružička, 1974, s. 210), o čom svedčí nielen terminológia *(retné, zadopatrové spoluhlásky, zadopatrové, predopatrové a mimopatrové samohlásky* atď.), ale aj fakt, že samohláska *ä,* ktorú v prehľade samohlások uvádza, sa do klasifikácie samohlások nedostala. Toto vydanie *Slovenskej mluvnice* sa stretlo v kruhoch odborníkov s protichodným prijatím. Z jednej strany si zaň vyslúžil pochvalu od svojich bývalých profesorov, z druhej strany bolo predmetom kritiky J. Mihála na stránkach Kultúry z roku 1931, o čom podrobnejšie píše M. Hayeková (1979, s. 150, 151).

Prepracovanie a doplnenie hláskoslovia v *Slovenskej mluvnici* ocenil aj M. Weingart v liste Damborskému z 25. nov. 1930: „Vidím s potěšením, že toto nové vydání je značně zdokonaleno, a líbi se mi hlavně úvodní výklady s ukážkami nářečí a oddíl hláskoslovný." (SSV, Ladula II, Fasc. 1 — korešpondencia)

Po dokončení štúdia udržiaval Damborský aj naďalej styky s Vážnym, o čom svedčí aj to, že sa stal členom pravopisnej komisie v Ja-

zykovom odbore Matice slovenskej. Ako vidieť z Vážneho listov (SSV, Lad. II, Fasc. 1 — korešpondencia), V. Vážný dôveroval Damborskému a spoliehal sa na jeho podporu. Svedčí o tom list z 2. dec. 1930: „Pred dvoma týždňami dostal som od p. správcu Škultétyho zlý list, v ktorom mi vytýka nejaké zvláštne bratislavské protislovenské stanovisko vo veci redakcie *Pravidiel.* Veľmi Vás prosím tiež v záujme veci, aby sme sa aspoň my dvaja vopred dohodli." Pravdaže, to neznamená, že Damborský vo všetkom s Vážnym súhlasil a že iba preberal jeho názory. Napr. Vážný 30. okt. 1930 píše Damborskému: „. . . ale pokladám za správne (proti Vám) *instrumentál* (je to odborný termín, nech je spol. s češtinou, i p. prof. Škultéty to uznal), *vykrikník* alebo *vykričník* (jedno je v češtine, druhé v poľštine), *vtačí, kohutí.*" Ak si prelistujeme jednotlivé vydania *Slovenskej mluvnice,* vidíme, že Damborský používal najskôr termín *výkrikník,* potom *výkričník,* teda podobu s *vý-,* podobu *inštrumentál,* ako aj tvary typu *vtáčí, kohútí.*

Na Damborskom treba oceniť aj jeho statočný prístup k jazykovednej práci: nebál sa opravovať a spresňovať vlastné formulácie v ďalších vydaniach svojich prác. Možno to pozorovať napr. na kvantite samohlásky *e* v slove *dcéra:* V starších vydaniach uvádza slovo ako doklad na výskyt dlhého *é,* v *Slovenskej mluvnici* z roku 1930 je protichodná formulácia: krátke *e* sa píše v týchto slovách: *dcera, dcerka . . .,* kým v *Krátkej mluvnici slovenskej* z roku 1935 sa vracia k pôvodnej formulácii: dlhé *é* sa píše v slovách *dcéra, dcérka . . .* (Nemožno, pravdaže, s istotou tvrdiť, či v tomto zmysle upravil rukopis ešte Damborský alebo už F. Kolář.)

Damborskému sa často vyčíta, že pripúšťal vo svojich prácach veľa bohemizmov, pričom nie je isté, či si ich Damborský vôbec uvedomoval ako bohemizmy. Veď sám pochádzal z moravsko-slovenského pohraničia (z Kopčian) a pôvodne skončil maďarské školy. Isté však je, že po kritike *Pravidiel slovenského pravopisu,* na ktorých participoval ako člen pravopisnej komisie aj on, a možno aj po kritike jeho *Slovenskej mluvnice* sa nad nimi zamýšľal a musel sa so svojimi obavami zdôveriť aj V. Vážnemu, lebo ten ho vo svojom liste z 23. februára 1931 uspokojuje: „Váš strach pred výtkami z čechizácie slovenského pravopisu dobre nechápem. Kto posiaľ nás z niečoho takého vinil, činil tak nevecne a nekriticky, že si toho ani nevšimnem."

Ak sa pri príležitosti Damborského životného jubilea zamýšľame nad jeho dielom, môžeme zodpovedne povedať, že vykonal kus záslužnej a užitočnej práce v oblasti slovenskej jazykovedy.

Pedogogická fakulta UK
ul. gen. L. Svobodu, Trnava

LITERATÚRA

BLANÁR, V. — JÓNA, E. — RUŽIČKA, J.: Dejiny spisovnej slovenčiny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974. 260 s.

HAYEKOVÁ, M.: Jubileum pedagogickej a jazykovednej činnosti Jána Damborského. Slovenská reč, *44*, 1979, s. 149—152.

RUŽIČKA, J.: Spisovná slovenčina v Československu. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1970. 256 s.

K rodu cudzích osobných mien v slovenčine

KAREL SEKVENT

Používanie cudzích vlastných mien v slovenskom kontexte sa vyznačuje dosť značným množstvom problémov, a to v pravopise, vo výslovnosti a pri skloňovaní. Hlavná príčina tejto problematickosti spočíva jednoducho v tom, že ide z hľadiska systému slovenského jazyka o cudzie prvky: tieto mená majú niektoré pravopisné a výslovnostné osobitosti, iný ako v slovenčine je vzťah ich pravopisu a výslovnosti, líšia sa od slovenských mien svojím zakončením. Niektoré prípady používania cudzích mien v slovenčine v pravopisnej, výslovnostnej a najmä tvaroslovnej oblasti sú určené zásadami obsiahnutými v pravopisných a morfologických kodifikačných príručkách. Napriek existencii kodifikačných zásad sústavne badať pri používaní cudzích mien v praxi tvarovú rozkolísanosť. Táto rozkolísanosť dosahuje také rozmery, že sa podľa nášho názoru používanie cudzích vlastných mien ako celku pohybuje na samej hranici spisovnosti a kultúrnosti jazykových prejavov. Vrátane jazykových prejavov, ktorých slovenčina je ináč nepochybne spisovná a kultúrna. Na zlepšenie tejto situácie treba pri jazykovej výchove (v materinskom jazyku i v cudzích jazykoch) venovať väčšiu pozornosť problematike používania cudzích vlastných mien, zaoberať sa ňou v odbornej a dennej tlači a hľadať aj cesty na zdokonalenie kodifikácie.

K danému okruhu problémov patrí aj vyjadrovanie rodu cudzích osobných mien v slovenčine. Nejde tu samozrejme o gramatický rod, ale o prirodzený rod. V slovenčine jestvuje pomerne presná hranica medzi mužskými a ženskými menami. V oblasti rodných mien je pre mužské mená typické spoluhláskové zakončenie a len malý počet týchto mien sa končí na *-a, -o* (keď neberieme do úvahy domácke tvary mien), ženské mená majú koncovku *-a*. V prípade zhodného zakončenia mužských a ženských mien na *-a* sa rozdiel v rode výrazne prejavuje pri skloňovaní. V oblasti priezvisk sa ženské tvary od mužských líšia typickými príponami *-ová* alebo *-á*.

V niektorých cudzích jazykoch (máme na mysli najmä románske a germánske jazyky, ktorých osobné mená patria k najfrekventovanejším v slovenskom kontexte) je situácia podstatne odlišná. Predovšetkým sa nerozlišujú mužské a ženské tvary pri priezviskách: rovnaký tvar sa používa ako mužské i ženské priezvisko. V spojení rodného mena a priezviska je potom nositeľom rodového príznaku iba rodné meno. Avšak jestvujú rodné mená, hoci sú pomerne zriedkavé, pri ktorých je príznak prirodzeného rodu málo výrazný alebo ho vôbec niet (tieto mená sa používajú bez ohľadu na pohlavie ich nositeľa). V týchto prípadoch a najmä pri použití rodného mena v podobe iniciály v spojení s priezviskom alebo pri použití samotného priezviska vypomáhajú si cudzie jazyky na vyjadrenie rodu príslušnými ekvivalentmi našich slov *pán, pani, slečna,* ktoré sa dávajú pred dané meno. Používanie týchto slov sa rozšírilo aj na mená, pri ktorých rod nevyvoláva pochybnosti. V tejto súvislosti možno poznamenať, že sa v niektorých jazykoch nerozlišuje rod ani pri určitých činiteľských menách (vyjadrujúcich zamestnanie, povolanie).

Ide tu teda opäť o rozdiel medzi slovenčinou a uvedenými cudzími jazykmi. Pri používaní cudzích osobných mien v slovenčine sa prejavuje výrazná tendencia skloňovať ich pomocou pádových prípon (v pôvodných jazykoch sa vzťahy medzi slovami vyjadrujú pomocou predložiek) a prispôsobovať ich tak domácemu skloňovaciemu systému. Podobne pri vyjadrovaní rodu cudzích osobných mien sa prejavuje tendencia vyberať prostriedky charakteristické pre slovenské osobné mená. Nevyhnutnou podmienkou však je správne určiť prirodzený rod cudzieho mena. To však niekedy môže byť problematické, najmä pri menej známych menách použitých bez širšieho kontextu, v ktorom by osobné zámená, vlastnostné adjektíva alebo prípadne ďalšie kontextové prostriedky signalizovali rod. V praxi sa nesprávne určuje rod síce len veľmi vzácne, predsa však chceme naň upozorniť, hlavne pre jeho vážny kultúrno-poznávací dosah.

V antológii z tvorby svetových poetiek Sto žien (Slovenský spisovateľ 1975, s. 17) je uvedená *Grace* (správne malo byť *Gace) Bruléová.* Z prekladu Piesne síce možno usudzovať na ženu, ale ide o francúzskeho básnika — truvéra. U nás bol preložený už v antológii Kvapky z perlete (Smena 1968, s. 10). Tu sa v životopisných poznámkach (s. 213) hovorí: *Gace Brûlé* (koniec XII. — začiatok XIII. storočia) — žil na dvore bretónskeho grófa, skladal piesne a bol medzi súčasníkmi vysoko vážený. Aj francúzske encyklopédie ho uvádzajú ako muža — *Gace Brulé.*

Opačný prípad, zmena ženského rodu na mužský, je v tomto texte: *Tvorcami preparátu* (Gerovital H 3) *sú doktori Parhon a Aslan* (Nové slovo, 24. 1. 1980, č. 4, s. 12). K tomu treba poznamenať: Constantin

Parhon (1874—1969), univ. prof. v Bukurešti, akademik, zakladateľ rumunskej endokrinológie, bukurešťská univerzita nesie jeho meno. Ale: Ana Aslan (!), čiže Anna Aslanová (1897), pokračuje v jeho práci, univ. prof., akademička (porov. Micula dicționar enciclopedic. 2. vyd. 1978).

Poukázali sme už na to, že v cudzích jazykoch je v spojení rodného mena a priezviska nositeľom rodového príznaku iba meno, ale nie vždy. Ak je meno rodovo bezpríznakové, vyjadruje sa rod osobitnými lexikálnymi prostriedkami použitými pred menom. To je potrebné napr. aj pri označení ženy rodným menom a priezviskom jej manžela (takéto označenie je v slovenčine nezvyčajné, ale používa sa napr. v maďarčine). Rodový príznak je teda v prvej časti mena alebo aj pred ním. V slovenčine je naopak rodový príznak zväčša rovnomerne zastúpený v rodnom mene i v priezvisku, pričom jeho jadro je v priezvisku (porov. spojenie iniciály rodného mena s mužským a ženským tvarom priezviska), teda skôr na konci celého mena. Pre rozlišovanie mužských a ženských priezvisk sú rozhodujúce typické ženské prípony *-ová, -á.*

Na pozadí tohto slovenského systému vnímame aj cudzie osobné mená použité v slovenskom kontexte. Pri identifikácii rodu sa opierame predovšetkým o zakončenie priezviska. Z tohto hľadiska sa môže mechanické prenášanie lexikálnych prostriedkov slúžiacich v inom jazyku na vyjadrenie rodu do slovenského textu javiť ako nadbytočné a neprirodzené. Porov.: *Pán Julien Cain, generálny riaditeľ Bibliothèque Nationale, pán Jean Porcher, riaditeľ oddelenia rukopisov, pán Jacques Suffel a pán Marcel Thomas mi dali k dispozícii vzácne nevydané texty* (André Maurois, Lélia alebo Život George Sandovej. Smena 1975, s. 10).

Pri používaní cudzích ženských rodných mien v slovenskom kontexte jestvujú paralelne dve odlišné tendencie, pokiaľ ide o mená líšiace sa svojím zakončením od slovenských ženských mien. Ponechávajú sa v pôvodnej podobe a buď sa neskloňujú, alebo sa skloňujú podľa slovenských vzorov. V nesklonnosti vidíme málo tvorivý prístup k textu, to sa prejavuje aj tým, že treba vo väčšej miere používať predložky na vyjadrenie rozličných vzťahov. Keď sa však napr. francúzske ženské mená zakončené na nevyslovované *-e* v 1. páde ponechávajú v pôvodnej podobe a v ostatných pádoch sa skloňujú podľa vzoru *žena,* vznikajú isté problémy. V písme totiž splýva tvar 1. pádu s tvarmi 3. a 6. pádu, keďže všade je koncovka *-e.* Tá sa samozrejme v nepriamych pádoch vyslovuje a jej výslovnosť sa môže analogicky prenášať aj na 1. pád, kde je však nesprávna. Pri nesklonnosti je obdobná situácia: francúzska koncovka v 1. p. je zhodná so slovenskými príponami v 3. a 6. p., v ktorých máme tendenciu vyslovovať ich.

Vzniká potom dojem, že sa dané meno skloňuje v slovenčine iba v 3. a 6. p. a v ostatných ostáva neohybné. V istých kontextoch môže táto situácia vyústiť do čiastočnej nejasnosti, pokiaľ ide o identifikáciu pádu a náležitej výslovnosti. Porov. napr.: *V ten deň bol Odile pohár čaju, maslový chlieb a čerstvá šľahačka všetkým* (André Maurois, Dve lásky Philippa Marcenata. 2. vyd. Slovenský spisovateľ 1974, s. 42). Podľa nášho názoru by bolo vhodné v cudzích ženských rodných menách vyskytujúcich sa v beletristických textoch nahrádzať koncové *-e* slovenskou príponou *-a*, prípadne používať slovenské podoby rodných mien, ak sú k dispozícii. Napr. *Jacqueline — Jacquelina, Thérèse — Tereza* alebo *Terézia, Hélène — Helena, Anne — Anna* a pod.

Naše poznámky možno zhrnúť v tom zmysle, že pri používaní cudzích osobných mien v slovenskom kontexte treba posilňovať aj ich tendenciu prispôsobovať sa slovenskému systému v oblasti vyjadrovania rodu.

Filozofická fakulta UPJŠ
Grešova 3, Prešov

O názve plachta

ANTON HABOVŠTIAK

Jedným zo všeobecne známych a vo všetkých nárečiach na Slovensku rozšírených slov je aj slovo *plachta*. Pomenúva sa ním kus hrubšej tkaniny z ľanu alebo konopí s obrubou na okraji. Podľa toho, z čoho sa zhotovovala a na aký cieľ slúžila, jej význam sa často spresňoval zhodným prívlastkom. Ľudia používali *plachtu ľanovú, konopnú, zrebnú* i *pamukovú* alebo aj *voštenú* (impregnovanú voskom, aby cez ňu nepremokala voda). Plachta mohla byť aj *chlebová* (na odnášanie chleba), *vozová* (na prikrytie furmanského voza), *posteľná* (súčasť posteľnej bielizne), *šiatrová* (na prikrytie šiatrovej kostry).

Názov *plachta* sa však vzťahoval najmä na jednu z najpoužívanejších reálií pri poľnohospodárskych prácach, a to na plachtu, ktorá slúžila na odnášanie trávy, sena, snopov, slamy ap. Bol to menší alebo väčší štvorcový kus plátna s našitými koncami (pruhmi, vrkočmi alebo obyčajnými povrazmi), ale aj bez nich, ktorými sa zväzoval prenášaný materiál a ktoré sa používali aj ako traky. Tvar a veľkosť tejto plachty neboli na celom území Slovenska rovnaké. Každá plachta určená na odnášanie materiálu nemusela mať traky (konce) a ne-

zhotovovala sa z jednakého materiálu. A práve preto sa na jej pomenovanie utvorilo v nárečiach viac názvov. Ich pestrosť je výrazná nielen z lexikálnosémantického, ale aj zo slovotvorného hľadiska. Mnohé z týchto krajových (nárečových) názvov dostali sa aj do spisovného jazyka.

Na základe výskumov podľa lexikálneho dotazníka (Bratislava 1964) sme zistili, že sa v spisovnom jazyku aj v slovenských nárečiach oddávna pomenúval tento prostriedok na odnášanie materiálu názvom *plachta*, resp. názvami utvorenými od tohto slova. Známe boli aj ustálené spojenia s týmto slovom. Slovo *plachta* je príznačné pre väčšinu stredoslovenských a západoslovenských nárečí. Na východnom Slovensku sa základná podoba *plachta* v tomto význame nepoužíva. Známe sú však odvodeniny, a to *plachetka (plahetka, plachcina)* alebo iné slová, ktorými sa pomenúva táto reália *(travnica, grastuch)*.

Okrem názvu *plachta* sa v slovenských nárečiach rozšírili tieto znenia a podoby: *plachotka (plahotka, plachuotka)* v časti zvolenských, tekovských a gemerských nárečí, *plachetka (puachétka)* na Záhorí, *plachietka (plahietka, plahetka)* v Above a na okraji Spiša a Šariša, *plachtica (plachticä)* v Liptove, *plachtička (puachtička)* v Liptove, na Horehroní a v Gemeri, *plachetnica (puachetnica)* jednotlivo v hornotrenčianskej oblasti a napokon *plachcina* na súvislej oblasti Zemplína.

Zo všetkých slovenských nárečí sme získali aj údaje na ustálené spojenia so slovom *plachta*. Takmer na celej Orave a jednotlivo na okolí Žiliny sa používa *koncová plachta*, v Turci a na okolí Prievidze *trávna plachta* (menej aj *trávová plachta)*, v obciach okolo Krupiny *sená plachta*, na okolí Pov. Bystrice a Dubnice n/Váhom *rohová plachta*, okolo Bánoviec n/Bebr. *rošková plachta* i *strapová plachta*, na okolí Levíc *batožná plachta, tračkata plachta* v Above, *nošková plachta* na okolí Piešťan. Jednotlivo sme získali údaje aj na spojenia s nezhodným prívlastkom ako *plachta s popruškami, plachta na seno (na šano), na trávu* ap.

Z ustálených spojení *strapová* a *senová plachta* sa utvorili napokon aj jednotlivé podoby *strapovka* a *senovka*.

V slovenský nárečiach sa používa aj značná skupina slov, ktoré nesúvisia so slovom *plachta*. Niektoré z nich utvárajú súvislé nárečové oblasti, časť z nich sa však používa iba jednotlivo. Takmer na celej oblasti Šariša a na okraji Abova a sporadicky aj na Záhorí a v kysuckých nárečiach je známy názov *trávnica*. Na okolí Modry, Senice a Myjavy, Nového Mesta n/Váhom a Piešťan poznajú pomenovanie *trakovica*, ojedinele v Gemeri aj *trakovka, trakova* a *trakáca*. Na súvislej oblasti v okolí Hlohovca, Nitry a Nových Zámkov *popol-*

nica (popelnica), popelka, popoluša, na Záhorí sporadicky *podruša* i *pudruša.* Na okolí Trnavy sa v tomto význame používa názov *kobero (kobera* i *koberica).* Vo zvolenských nárečiach, v Honte a v Novohrade je známy názov *koncovka.* Z Novohradu a Gemera máme doklady na slová *strocha, stroška,* zo Zemplína a Šariša *strožina.* V Šariši a Zemplíne na juh od Medzilaboriec je známy jednotlivo názov *zeľeňica (žeľeňica).*

Takmer pre celý Spiš je charakteristický názov *grastuch,* na okraji južného Slovenska veľmi jednotlivo sa zaznamenali aj podoby *hanvaša* a *hanvaška.* Celkom ojedinele sa získali zo západoslovenských nárečí údaje na názvy ako *mechovica (miechovica), roškovica, vrecuľa, džichuľa* a *loktuša.*

Slová utvorené od slova *plachta* sa však v nárečiach nepoužívali iba v naznačenom význame. Z celoslovenského hľadiska je výrazná aj sémantická členitosť. Tak napr. podobami *plachotka/plachetka* sa označuje:

1. konopná plachta na zrno, ktorú oráč používal pri rozsievaní obilia po roli (okolie Senice, Tekov, Novohrad, Gemer a Spiš), 2. prikrývka z bieleho damasku obšitá čipkou, ktorá sa prehadzovala cez plecia (horný Trenčín), 3. upravený obrus používaný na nosenie dieťaťa na krst alebo na pole (juhozápadné Slovensko), 4. plátenná handrička, do ktorej sa dal odkvapkať odvarený tvaroh (Rajecká dolina), 5. obrúsok, v ktorom nosili ženy jedlo pre uhliarov na týždeň (Čierny Balog, okr. Ban. Bystrica), 6. šatka na hlavu (okolie Myjavy).

S čiastkovými významami slov *plachta, plachetka* a ďalších derivátov korešpondujú aj iné rovnoznačné alebo blízkoznačné lexikálne jednotky. Napr. *pudruša (podruša)* bola známa na Záhorí aj ako prestieradlo z konopného plátna, *loktuša* v kysuckých nárečiach ako názov šálu a *prtok* ako názov obrusa (Sása, okr. Rim. Sobota).

Na základe údajov o geografickom rozšírení slova *plachta* a názvov utvorených od tohto slova možno predpokladať, že pôvodne sa na celom území používal v tomto význame iba jeden názov, a to *plachta.* So zreteľom na miestne podmienky sa táto reália však rozmanite upravovala a prispôsobovala miestnym potrebám. V tomto význame sa používajú aj názvy cudzej proveniencie ako *grastuch* (z nem. *Grasstuch,* t. j. trávna plachta) alebo *strocha, stroška, strožina* utvorené z nem. *Stroh* (vo význame „slama", porov. aj názvy *strožok, strožiak* ako názvy slamníka). Nemeckej proveniencie sú aj názvy *kobero (kobera), koberica* (z nem. *Kober* vo význame „nošа"). Na tento význam poukazujú aj spojenia *nošková* alebo *batohová* a *batožná plachta.* Názvy *mechovica* a *vrecuľa* ukazujú, že je to plachta z vrecoviny.

Na prišité konce a traky s rozmanitou dĺžkou upozorňujú názvy ako *koncovka, koncuľa, skonciplachta,* ale aj názvy *koncová plachta, plachta s koncami, trakovica, trakovka, trakáca* a spojenie *tračkatá plachta.* Pomocou týchto trakov a koncov sa odnášaný materiál najprv pozväzoval, potom sa batoh podvihol na chrbát a konce plachty sa zviazali aj na prsiach. Na tento spôsob upevňovania materiálu i jeho nosenia poukazujú aj názvy *roškovica* a *rohačka.*

Rozmanitá veľkosť plachiet motivovala aj utvorenie deminutívnych podôb ako *plachtica, plachtička* a *plachetka (plachietka), plachotka (plahotka).*

Na pomenovanie plachty v tomto význame sa rozšírili aj niektoré slová, ktorými sa pôvodne pomenúvali plachty určené na iné ciele ako na nosenie. Takými boli slová *popelica, popolnica (popelnica), popelka* a *popoluška,* t. j. slová, ktoré súvisia so slovom *popol.* Pôvodne sa vzťahovali na plachtu, ktorá sa používala pri zváraní bielizne pomocou popola (Machek, 1957, s. 350) a len neskôr slúžila na transport poľnohospodárskych plodín, najmä trávy a zeleniny. Na túto motiváciu poukazujú aj názvy maďarskej proveniencie ako *hanvaša, hanvaška* (z maď. *hanvas* = popolový).

Vo význame „plachta na odnášanie jedla do poľa, ale aj iných vecí" sa miestami udomácnili názvy *obrus, obrúsok,* ktoré sa v slovenských nárečiach používali najmä vo význame „prestieradlo na stôl". V tomto význame bolo známe aj slovo *prtok (portok, partek)* z pôv. *prъtъ* s významom „hrubé ľanové plátno" (Kniezsa, 1955 I, s. 904, porov. aj starorus. *port,* t. j. plátno, ukr. *port* ako názov plátenného šálu, čes. *prtík* a rus. *portnoj* vo význame „krajčír", Machek, 1957, s. 396). Obrus i prtok sa využívali neskôr aj ako plachta na zviazanie a odnášanie rozličného materiálu.

Názov *loktuša* (z nem. *Lakentuch* „plachta", poľ. *loktusza,* lit. *lakats)* sa pôvodne vzťahoval na prikrývku alebo na veľký šál, ktorým sa zakrývala hlava a plecia.

Zo spomenutých názvov rozličných druhov plachát sa v spisovnom jazyku uplatnil najmä názov *plachta* a ustálené a lexikalizované spojenia ako *senná, trávna, ľanová* alebo *konopná plachta.* Používajú sa aj deminutívne podoby *plachtica, plachtička* i *plachietka.* Vo význame „plachta na nosenie trávy" sa v spisovnom jazyku udomácnili aj názvy *trávnica* a *trakovica.* Slovo *trakovica* sa však hodnotí ako hovorový názov (SSJ IV, 1964, s. 555). Tieto a iné doklady svedčia, že sa v spisovnom jazyku v istých prípadoch využíva nielen jeden, ale aj viac názvov rozšírených v nárečiach, a to najmä vtedy, keď vyhovujú jeho požiadavkám. Viaceré názvy poukazujú takto na rozmanitosť reálie, ktorá na celom území nemala jednotný tvar ani vývin, a preto vznikali aj rozličné názvy. Názvy ako *koncovka, kober-*

nica, pudruša, stroška, prtok, džichuľa, grastuch do spisovného jazyka neprenikli.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

Dotazník pre výskum slovenských nárečí II. Lexikálnu časť zostavil A. Habovštiak. Bratislava, SAV 1964 (rozmn.).

KNIEZSA, I.: A magyar nyelv szláv jövevény szavai. I. kötet 1. rész. Akadémiai kiadó, Budapest 1955. 692 s.

MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. 1. vyd. Praha, Nakladatelství ČSAV 1957. 628 s.

Slovník slovenského jazyka I — VI. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959 — 1968.

ROZLIČNOSTI

Roosevelt, či Roosewelt?

Ulice v mestách či menších obciach sa u nás dosť často pomenúvajú po význačných predstaviteľoch domáceho i svetového kultúrno-politického diania. Príkladov na takúto prax nachádzame kdekoľvek na svete nadostač.

Po americkom prezidentovi F. D. Rooseveltovi je v Košiciach pomenovaná ulica v centre mesta. Namiesto správneho označenia *Rooseveltova ulica* visí nesprávny nápis *ulica Rooseweltova.* Osobitne nepríjemné je, že táto ulica sa nachádza hneď povedľa Interhotela Slovan, v ktorom sú zvyčajne ubytovaní zahraniční účastníci rôznych kultúrno-spoločenských alebo športových podujatí (spomenieme len Medzinárodný maratón mieru) zo všetkých končín sveta. Svojho času sa tento nesprávny nápis už kritizoval v košických novinách Večer, avšak náprava sa dosiaľ neurobila.

Chyba je v zámene písmen *v* a *w*. Každý, kto sa venoval štúdiu angličtiny, vie, že *v* a *w* sú v angličtine dve rozličné písmená zaznamenávajúce dve rozličné hlásky, ktoré sú schopné rozlišovať význam slov (napr. *verse [və:s]* verš, *worse [wə:s]* horší). Preto je správna výslovnosť týchto rozdielnych hlások a ich grafické zaznačovanie veľmi dôležité a musí sa prísne dodržiavať. *V* je labiodentálna (pernozubná) hláska, to znamená, že na jej výslovnosti sa zúčastňuje

dolná pera a horný rad zubov, naproti tomu *w* je bilabiálna (obojperná) hláska a vysloví sa iba zaokrúhlením perí, pričom sa zuby na výslovnosti nezúčastnia.

V spisovnej slovenčine sa bilabiálne *v* (v angličtine zapisované ako *w*) nevyskytuje v postavení pred samohláskou, a preto v slovách anglosaského pôvodu sa bežne vyslovuje labiodentálne *v* tam, kde správna anglická výslovnosť toto *v* nepripúšťa. Napríklad anglické slová *Winston, whisky* sa v bežnej slovenskej výslovnosti vyslovia *[vinston, viski]*.

Je síce pravda, že vo vlastnom mene *Roosevelt* nemôže zámenou písmena *v* za *w* dôjsť k zmene významu. V angličtine sa však pri takejto zámene mení výslovnosť, lenže tá sa v bežnej slovenčine nedodržiava, ako sme to už uviedli pri slovách typu *whisky*. Ak teda meno *Roosevelt* vyslovíme s labiodentálnym *v* a jeho správna grafická podoba je tiež s *v*, prečo potom tolerovať nesprávne znenie nápisu *ulica Rooseweltova*, v ktorom je okrem chybného zápisu vlastného mena chybný aj slovosled.

K. Blašková

SPRÁVY A POSUDKY

Kultúra reči v Štátnom bábkovom divadle v Bratislave

Na konci správy uverejnenej v tomto ročníku nášho časopisu pod nadpisom *O jazykovej kultúre v Divadle pre deti a mládež (Trnava)* sa pripomenulo, že „po Divadle pre deti a mládež v Trnave bude sonda do jazykovej kultúry profesionálnych divadiel pokračovať v divadlách pre deti — v profesionálnych bábkových divadlách" (pozri s. 119).

Ako prvé z profesionálnych bábkových divadiel pracovník Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV (dr. G. Horák) v divadelnej sezóne 1979—80 s výskumným zacielením navštevoval predstavenia Štátneho bábkového divadla v Bratislave (ŠBD). Podľa dohovoru s vedením divadla predmetom výskumu boli tieto hry: 1. Pavol Uher: *Jačmienok* (rozprávka o nádeji); 2. Jozef Čapek (realizačný scenár Š. Kulhánek, K. Párnická) *O psíčkovi a mačičke;* 3. Antoine de Saint-Exupéry (preklad Oľga Hirnerová): *Malý princ;* 4. Marianna Grznárová: *Hašterica;* 5. Branko Miheljevič (preklad Ján Ozábal, texty pesničiek Ján Štrasser): *Zajko, svrček a jahňa* a napokon i text hry Jána Uličianskeho *Tik Tak*.

Na základe jazykového rozboru textov a niekoľkonásobného sledovania zostavil G. Horák referát, ktorý predniesol na aktíve pracovníkov ŠBD dňa 5. júna tohto roku (1980).

V prvej časti referátu pracovník Jazykovedného ústavu pripomenul také jazykové prvky v textoch, ktoré porušujú kodifikovanú normu spisovnej slovenčiny (kvalifikovateľné ako elementárne chyby), a potom také javy, čo si zaslúžia pozornosť z hľadiska výberu lexikálnych jednotiek a využívania gramatických tvarov s prizeraním na vnímajúceho malého (mladého) percipienta v hľadisku; v druhej časti poukazoval na výslovnostné nedostatky a nedôslednosti v okruhu ortoepie, ale i v celkovej zvukovej výstavbe replík so zreteľom na postavenie časti v celku (dôraz na výrazoch, v ktorých je myšlienkové ťažisko) a v tretej časti podal niekoľko zovšeobecňujúcich myšlienok a návrhov.

Z prvej časti uvedieme príklady len z okruhu výberu jazykového prostriedku. — So zreteľom na veľmi častú rozprávkovú personifikáciu treba vo vete *Ako dieťa som navštevovala klavír* radšej vybrať výraz *... som chodila na klavír* alebo *som sa učila hrať na klavíri* (Hašterica); podobne sa odporúča štylizačne upraviť vetu *Kto chce vidieť niečo pekné, navštívi vyhliadkovú vežu.* Možno vybrať z niekoľkých možností, napr. *... nech vyjde (musí vyjsť) na vyhliadkovú vežu, radíme mu vyjsť na vyhliadkovú vežu.* (Tik-tak) — Rozvitý predmet vo vete *Idem zniesť svoje zlaté vajce* má zbytočné zvratné privlastňovacie zámeno *(svoje);* stačí *... zniesť zlaté vajce.* (Hašterica) — Zvolacia replika *Ale sme mu naložili. To si dlho zapamätá* je neobratne štylizovaná; prirodzenejšie zaznie v takejto úprave: *Ale sme mu dali (nákladli). To si navždy zapamätá (To tak ľahko nezabudne).* — Výpoveď *Mal som dojem, že mlyn leží opačne* je akási odťatá a nejednoznačná; jej znenie bude vecne priliehavejšie v takejto podobe: *..., že mlyn leží na druhej (opačnej) strane.* (Jačmienok) — Frazeologická jednotka *prísť si na svoje* robí dojem neprirodzeného vyjadrovania v tomto zaradení: *V našom meste si také niečo* [rozumej: maľovanie po chodníkoch] *nepríde na svoje.* Živšie a prirodzenejšie zaznie takto upravená podoba: *V našom meste si také niečo ľudia nevšimnú (nevážia).* — Nefunkčne použité zastarané výrazy a väzby treba nahradiť súčasnými, napr.: *... mačka má povahu ženskú, kdežto (= no, kým) pes je od prírody mužskej nátury).* (O psíčkovi a mačičke); väzba *to nie je nič smutného* je už zastaraná (= *nič smutné).*

V hre *Zajko, svrček a jahňa* je pozoruhodný prípad odchýlky od pravidla o zhode slovesných tvarov podľa rodu podmetu v replikách jahňaťa; napr. [Jahňa] *Vieš, vlk ma ukradol horárovi. Viedol ma zviazaného domov.* Aby sa odstránil „rodový nesúlad", bolo treba deťom v hľadisku povedať, že vystupujúce jahňa je vlastne baranček, napr. takto: *... Viedol ma, baranček-chudáčika, zviazaného domov.* Alebo hneď na začiatku bolo treba votkať do rozprávania takúto vysvetľujúcu poznámku: *Jahňa ma volajú, ale ja som baranček, jahňa-baranček.* — Nenáležité použitie tvarov prítomného kondicionálu namiesto tvarov minulého kondicionálu bolo v tomto prípade: *Keby som ti do brnenia nepomáhala, nikdy by mi nenapadlo, že si to ty, otec* = *Keby som ti do brnenia nebola pomáhala, nikdy by mi nebolo napadlo, že si to ty, otec.* (Jačmienok)

V druhej časti referátu (o výslovnosti) sa pripomínala požiadavka dôsledne vyslovovať *ľ* v šiestom páde jedn. čís. podst. mien, čo majú v základe *l*, napr. *na stole* (vysl. *na stoľe; ľ* má tu systémové paralely v mäkkých spolu-

hláskach *ď, ť, ň, napr. v skladťe, na kabáťe, v zhoňe).* — V tvare rozkazovacieho spôsobu pre 2. os. množ. čís. typu *choďte, odíďte* treba vyslovovať zreteľné predĺžené *ť‿ť: choť‿ťe, odíť‿ťe.* — V pesničkách a veršovaných výpovediach treba pozorne dokončovať výslovnosť slov, ktoré majú na konci spoluhlásku (spoluhláskovú skupinu) najmä v rýmových pozíciách: *Touto piesňou poviem vám, / len vám, len vám: / rád som, že viac nie som sám, / hej sám, tak sám.* Slovo má zaznieť vo svojej úplnej zvukovej celosti: iba vtedy odnáša do uší percipienta plnú informáciu.

Pri vyslovovaní dopĺňacej otázky badať školácku melódiu: s polokadenciou na konci. Napr. otázka *Odkiaľ ste mali zbrane?* má mať takú melódiu ako príslušná odpoveď: *Zo skladu sme vzali zbrane.*

V zovšeobecňujúcich požiadavkách sa znova zdôraznilo, že texty hier majú byť jazykovo a štylisticky tak vypracované (dokončené), aby mali úroveň textov pripravených na vytlačenie. Chyby a štylistické hrbolce v texte dezorientujú herca a kazia jazykové povedomie detí v hľadisku. Nech devíza *Deťom to najlepšie!* platí aj v okruhu umenia.

V závere pracovník Jazykovedného ústavu vyslovil návrh, aby sa vybrané hry (napr. Malý princ) hrali z času na čas osobitne aj pre dospelých — pre učiteľov a rodičov, a to aj preto, aby sa splnila požiadavka, že na predstavenie má prísť pripravený nielen herec, ale i divák. Prípravu diváka má na starosti rodina, škola a v divadle komentovaný program (bulletin), ale i príležitostná beseda s ukážkami, pri ktorej majú možnosť prehovoriť a hádam i prejsť sa po javisku i deti a pri ktorej by sa mohli predniesť osobitne exponované (opakované) repliky. (Tu by bola vhodná príležitosť prebrať i slovné hry z príslušnej veselohry).

V závere referátu G. Horák zdôraznil, že herec má byť vo svojom vlastnom záujme — ale predovšetkým v záujme cieľov, ktorým slúži jeho umelecká práca — voči sebe prísny, lebo, ako hovorí K. S. Stanislavskij v knihe Môj život v umení: „...keď sa herec uspokojuje s tým, čo našiel, a odpočíva na vavrínoch, jeho hľadanie sa prerušuje a napredovanie zastavuje". Platí to aj v okruhu osobnej kultúry reči.

Prednášateľ napokon zdôraznil, že Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV si prácu hercov v divadlách pre deti váži a v okruhu jazykovej kultúry s ňou ráta.

G. Horák

Veľký slovensko-ruský slovník

(Veľký slovensko-ruský slovník. I. diel. Bratislava, Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1979. 976 s.)

Iste nie je náhoda, že slovenská dvojjazyčná lexikografia dosahuje najvýraznejšie výsledky v slovníkoch, v ktorých sa slovenčina konfrontuje s ruš-

tinou. Ruština ako svetový jazyk a navyše ako jazyk nám blízkeho národa poskytuje ideálne možnosti na všestranné konfrontačné štúdium so slovenčinou, pričom toto štúdium neostáva samoúčelné, ale jeho výsledky sa bohato využívajú v praxi. Druhou výhodnou okolnosťou v slovensko-ruskej lexikografii je to, že v nej sústavne pracuje stabilný kolektív s dobrým teoretickým zázemím a veľkými skúsenosťami z praktickej lexikografie. Práve členovia tejto pracovnej skupiny (ide o oddelenie slovanských jazykov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV) odovzdali už našej verejnosti *Veľký rusko-slovenský slovník* (Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1960—1970. 5 zv.).

Pri predkladanom 1. diele päťzväzkového akademického *Veľkého slovensko-ruského slovníka* (hl. redaktor D. Kollár, autori: V. Dorotjaková, E. Fifiková, M. Filkusová, I. Kothaj, A. Španková) treba hneď na začiatku uviesť, že nejde o bežný typ dvojjazyčného slovníka (iba) s praktickými prekladovými cieľmi, ale že sa tu prvý raz v celej šírke konfrontuje lexikálna sústava slovenčiny s lexikálnou sústavou iného jazyka (ruštiny). Tomuto vážnemu výskumnému cieľu zodpovedá jednak metóda spracovania, jednak rozsah slovníka, do ktorého autori chcú zahrnúť čo najúplnejšiu slovnú zásobu súčasnej spisovnej slovenčiny.

Hlavným teoretickým východiskom uplatňovaným vo *Veľkom slovensko-ruskom slovníku* (ďalej VSRS) je konfrontácia dvoch lexikálnych sústav založená na princípe prekladového významu. Podľa tohto princípu sa popri pretlmočení, vysvetlení významu slovenskej lexikálnej jednotky na úrovni jazyka dáva istá perspektíva použitia daného slova v reči. Nevychádza sa pritom z významového členenia slova vo východiskovom jazyku (ako je to bežné vo výkladových slovníkoch), ale štruktúru hesla určujú vzťahy podmienené vzájomnou ekvivalentnosťou. Značí to toľko, že napr. pri viacvýznamovom slove *jedáleň* (t. j. 1. miestnosť na jedenie, 2. súprava nábytku, 3. podnik spoločného stravovania) sa uvádza jediný ekvivalent *stolóvaja.* Na významovú (a v obidvoch jazykoch zhodnú) členitosť poukazuje poznámka „v rôznych významoch". Jestvuje aj opačný prípad, keď jednovýznamovému slovu v slovenčine zodpovedajú viaceré ekvivalenty v ruštine, napr. slovo *blúza* má v ruštine dva ekvivalenty: 1. *kófta, kóftočka, blúzka* (ženská), 2. *blúza, kúrtka* (mužská). Pravda, vzťahy medzi slovami dvoch lexikálnych sústav sa nedajú vyjadriť vždy takto priamočiaro. Paralelné lexikálne jednotky v konfrontovaných jazykoch vykazujú veľa ráz veľkú odlišnosť vo významovom členení, v sémantickej spájateľnosti, v okruhu použitia a v synonymických vzťahoch. Vystihnúť čo najúplnejšie všetky tieto zhody a rozdiely — to si vyžaduje nielen dobré ovládanie obidvoch jazykov, ale aj veľkú dávku lexikografického majstrovstva. Vidieť to napr. na spracovaní slov typu *jasný.* V hesle *jasný* sa uvádza osem prekladových významov, z nich pri piatich významoch sa opakuje zhodný ekvivalent *jásnyj.* Odôvodnenie takéhoto členenia potvrdzujú ďalšie synonymné prostriedky a ich distribúcia v jednotlivých spojeniach. Pravda, v niektorých prípadoch ostáva nejasné, prečo sa napriek zhode v obidvoch jazykoch vydeľuje osobitný ekvivalent. Tak je to pri slove *jazyk,* kde sa dáva popri zhodnom (viacvýznamovom) ekvivalentný jazyk a popri rozdielnom ekvivalente *jazýčok* (= jazyk na topánke) ako ďalší prekladový význam zhodný ekvivalent *jazýk* zodpovedajúci slovenskému slangovému pomenovaniu z vojenskej oblasti *jazyk* (t. j.

zajatec). Keďže aj tomuto — ináč veľmi okrajovému — názvu plne zodpovedá základný ekvivalent, bolo by bývalo na mieste zahrnúť ho do prvého prekladového významu.

K najzaujímavejším zložkám slovensko-ruskej konfrontácie (z výskumného hľadiska i z hľadiska praktického používateľa) patrí bohatá exemplifikácia, t. j. jednotlivé spojenia predstavujúce dva jazyky v ich sémantických a syntaktických osobitostiach. Pri heslovom slove *kamenný* sa napr. čitateľ dozvie, že ruský ekvivalent má podobu *kámennyj* — ilustrujú to také spojenia ako *kámennaja doróga, kámennaja plítka* (dlaždica), zároveň však zistí, že *kamenná drvina* je *bítyj kámeň, kamenná lavína* je *kamnepád* atď. Lexikograficky pozoruhodné je spracovanie takých lexikálnych jednotiek (týka sa to najmä vzťahových prídavných mien), ktorým v ruštine zodpovedá ekvivalent iného gramatického typu. Napr. pri slove *kantátový* sa uvádza ekvivalent *kantátnyj* s poznámkou „al. sa prekladá nepriamymi pádmi podst. *kantáta*", príklad sa ilustruje iba druhou možnosťou, t. j. k slovenskému *kantátová forma* sa uvádza ekvivalent *fórma kantáty*. Pri tomto — v slovníku veľmi typickom — postupe používateľ zaváha, či z formulácie „alebo sa prekladá nepriamymi pádmi podst. mena" vyplýva vždy dvojaká možnosť ekvivalentu *(kantátnaja fórma* i *fórma kantáty)*, alebo je korektná iba podoba uvedená v konkrétnom prípade. — Hoci je pre ruštinu vyjadrovanie prívlastku nepriamym pádom substantíva v porovnaní so slovenčinou veľmi typické, neplatí tu priamočiarosť: slovenskému spojeniu *jazyk novín* (nie *novinový jazyk)* zodpovedá v ruštine *gazétnyj jazýk*. Aj tento príklad dokumentuje užitočnosť takého širokého konfrontačného záberu slovnej zásoby, aký prináša VSRS.

Z porovnávacieho i prekladateľského hľadiska púta pozornosť väčšia miera analytického spôsobu tvorenia slovies v ruštine *(baladizovať = pridavať čemú charakter balády)*. Osobitný lexikografický postup sa uplatňuje v prípadoch, keď ide o reáliu, ktorá nejestvuje v ruskom prostredí, a teda nemá ani príslušný názov. Ako ekvivalent sa uvádza slovenské slovo (v azbuke ako citátový výraz) so stručným objasnením v ruštine. Tak sa spracúva napr. heslo *jaternica*.

V uvedených bodoch slovník predstavuje mimoriadne bohatý materiál, ktorý bude dlho slúžiť ako východisko na ďalšie, všeobecnejšie konfrontačné štúdium.

Osobitným vkladom VSRS do slovenskej lexikografie je spracovanie frazeológie. Túto časť lexiky prináša slovník v bohatom výbere (aj oproti Slovníku slovenského jazyka) a v typograficky dobre vyriešenom spracovaní, takže možno povedať, že slovník ako celok bude suplovať úlohu špeciálneho frazeologického slovníka. Čitateľa poznajúceho ruštinu iba zo školských lavíc môže neraz prekvapiť rozdielna motivácia frazeologických obrazov, napr. *svet mu je gombička = jemú móre po koléno, má podrezaný jazyk = u nejó jazýk bez kostéj, hovorí, čo mu slina na jazyk prinesie = on boltájet, čto bog ná dušu polóžit*. V niektorých prípadoch sa frazeológia chápe priširoko (v konkrétnych prípadoch iste aj pod vplyvom SSJ, ktorý bol jedným z prameňov slovníka). Ako frazeologické jednotky sa posudzujú napr. spojenia *kamenná bezcitnosť, kamenné srdce, kamenná viera,* hoci tu ide skôr o osobitný význam.

V našich poznámkach sme sa sústredili na tú zložku VSRS, ktorú pokladáme za najzávažnejšiu a ktorá stojí v centre dvojjazyčného slovníka. To pravda neznačí, že by si pozornosť nezaslúžila aj lexikografická technika. Jej postupy sa dosť obšírne vysvetľujú v úvode slovníka. Veľký rozsah umožňuje v slovníku používať aj také postupy, aké sú v slovenských lexikografických dielach ojedinelé: každá lexikálna jednotka sa spracúva ako osobitné heslo, nevyužíva sa teda tzv. hniezdovanie. Miestami sa tento „prepych" až zneužíva, napr. mnohovýznamové variantné príslovky *jasne* a *jasno* sa spracúvajú v osobitných dlhých heslách. — Pri uvádzaní gramatických údajov miestami badať istú nevyváženosť, napr. prídavné mená sa slovnodruhovo spravidla neoznačujú, hoci všetky ostatné druhy slov sa takto vyznačujú (skratkami rodu, vidu alebo slovnodruhovými skratkami). Disproporčne potom pôsobia potrebné údaje o zakončeniach pri mäkkých vzoroch adjektív, ktoré sú celkom pravidelné. V slovníku sa neuplatňujú výsledky niektorých novších gramatických výskumov, napr. z oblasti zvratných slovies: zvratné podoby nezvratných slovies (typ *česať sa)* sa pokladajú za osobitné zvratné slovesá (v zhode so SSJ). Nejednotne sa posudzujú príslovky a vetné príslovky: pri slove *horúco* sa vydeľujú homonymá (vetná príslovka a príslovka), pri slove *chladno* sa uvádza iba vetná príslovka (hoci jestvuje aj príslovka *chladno,* napr. *chladno viať, chladno uvažovať),* pri slove *jasno* sa zasa uvádza iba príslovka (i keď v spojení *je jasno* ide o vetnú príslovku).

Už prvý diel predsvedčil, že VSRS ako hotový celok bude jedným zo základných lexikografických diel celej československej rusistiky a aj významným prínosom slavistickým. Pre prekladateľskú a školskú prax, ako aj pre stále rastúce potreby širokej verejnosti je neoceniteľnou pomôckou i prameňom stále hlbšieho poznávania ruského jazyka.

M. Pisárčiková

Dobrý preklad knihy o správnej výžive

V Slovenskom pedagogickom nakladateľstve v edícii Knižnica školskej mládeže vyšla v roku 1979 v preklade Ing. Ladislava Bobiša, CSc., zaujímavá a potrebná knižka českého autora MUDr. Stanislava Hejdu, DrSc., *Správna výživa teoreticky a prakticky,* ktorá je adresovaná študentom gymnázií a stredných odborných škôl. Publikácia nás zaujala nielen svojou obsahovou stránkou, ale aj spôsobom podania vedeckých a odborných poznatkov, a čo nás v tejto súvislosti osobitne potešilo, vysokou úrovňou prekladu. Pri preklade z príbuzného jazyka sa totiž prekladateľ môže veľmi ľahko dať ovplyvniť originálom. Pri posudzovanej publikácii pretlmočenie textu do príbuzného jazyka, teda z češtiny do slovenčiny, zodpovedá súčasným požiadavkám na dobrý preklad.

V tomto posudku si najprv všimneme spôsob podania vedeckých a odborných poznatkov a potom upozorníme na niektoré jednotlivosti, ktoré sme si poznačili pri čítaní. V posudzovanej publikácii sa uplatňuje predovšetkým výkladový slohový postup, v ktorom sa vyskytuje veľa odborných termínov,

či už domáceho alebo cudzieho pôvodu. Sympatické je, že ani jeden menej známy odborný termín, resp. ani jedno menej známe prevzaté slovo nezostáva bez vysvetlenia. Často sa výklad významu takýchto slov nachádza v poznámke pod čiarou, pričom pri prevzatých slovách sa uvádza aj pôvod, resp. aj výslovnosť, napr. *Biogénny (z gréc. bios — život, genan — tvoriť) — životodarný.* [s. 12] — *Karamel (z franc. caramel — pálený cukor).* [125] — *Poulard (franc. poularde — čítaj pulárd) je mladá sliepka kŕmená asi 10 mesiacov, váži zvyčajne vyše 1500 g.* [97] — *Stereoidy sú prírodné, zväčša jednoduché alkoholy.* [50] — Pri vysvetlení významu odborného termínu pod čiarou čitateľ niekedy nájde aj doplňujúce informácie, napr. *Rafinácia (z franc. raffiner — čítaj rafiné — prečistiť, zjemniť) znamená čistenie. Surový olej sa pri nej zbavuje nečistôt, nepríjemných príchutí a zápachov. Rafináciou sa do veľkej miery stiera rozdiel medzi jednotlivými druhmi olejov.* [108] — Inokedy sa odborné výrazy a termíny vysvetľujú priamo v texte, napr. *Preto sa nazývajú aj cukry alebo sacharidy (z lat. saccharum — cukor).* [26] — *Škrob patrí k zložitým cukrom — polysacharidom (gréc. poly — mnoho).* [27] — Aby sa zachovala súvislosť medzi domácim a prevzatým termínom, uvádza sa prevzatý termín často v zátvorke, napr. *Energetická hodnota potravín je množstvo tepla, ktoré poskytnú telu potraviny pri dokonalom okysličovaní (oxidácii).* [27] — *Tak je to pri tučnote (obezite).* [13]

V texte publikácie sa dôsledne používa nový termín *hmotnosť* namiesto staršieho termínu *váha,* a to nielen v súvislosti s vecami, ale aj v spojitosti s človekom, napr. *Diétu označujeme ako redukčnú, pretože pacient pri nej svoju hmotnosť redukuje (znižuje).* [266] — *Deti predškolského veku potrebujú asi 3 g bielkovín na 1 g telesnej hmotnosti.* [20]

Pri čítaní možno ľahko postrehnúť, že autor publikácie a prekladateľ mali na zreteli adresáta, teda mladého čitateľa. Text je písaný zrozumiteľným a prístupným štýlom. Využívajú sa v ňom najmä jednoduché rozvité dvojčlenné vety a jednoduché súvetia, napr.: *Nakladanie do octu sa uplatňuje v domácnostiach i v konzervárňach. Bežne sa takto konzervujú uhorky. Zeleninu nakladanú do octu zalievame rozlične koncentrovaným roztokom. Pri použití nižšej koncentrácie octového roztoku sa zelenina musí ešte sterilizovať. Koncentrovanejšie octové roztoky konzervujú zeleninu spoľahlivo, a preto sa už nemusí sterilizovať. No ocot mení chuť zeleniny. Octový roztok sa bežne pripravuje s prísadou korenín.* [131] — Doplňujúce informácie sa často uvádzajú v samostatných odsekoch odčlenených od ostatného textu a vysádzaných menším typom písma. Na ilustráciu napísaného sa hojne využívajú rozličné tabuľky a grafy a v samom texte sa vyskytuje mnoho presných číselných údajov, napr.: *Jeden gram bielkovín poskytuje telu 17 kJ. Ak prijme človek denne 80 g bielkovín, získa z nich 1360 kJ.* [24]

Na začiatku sme konštatovali, že jazyková stránka publikácie je na dobrej úrovni. Na tomto mieste upozorníme na niekoľko jednotlivostí, ktoré sa mali pri redakčnej úprave dotiahnuť, zladiť. Napr. na s. 22, 26, 83 a 84 sa uvádza názov *olomoucké syrečky,* kým na s. 23 *olomoucké syrčeky;* z tejto dvojice je náležitý názov *olomoucké syrčeky* (pozri napr. Česko-slovenský slovník, Bratislava, Veda 1979, s. 548). Na s. 75 sa uvádzajú predložkové spojenia *potrebné pre rast, pre vývoj,* no na s. 91 a inde už náležité spo-

jenia *potrebné na život, na rast, na vývoj.* Na s. 213 sa použilo sloveso *vylepšiť,* no napr. na s. 250 a inde už náležité sloveso *zlepšiť.* Výhrady máme proti pomenovaniu jedla *sádzané vajcia* [s. 66, 177, 249], lebo toto jedlo sa v slovenských kuchárskych knihách tradične nazýva *volské oká* (pozri napr. A. Dvorský a kol.: Naša kuchárka, Bratislava, Osveta 1964, s. 230), a proti slovu *sústo* [s. 53, 55, 56], ktoré sa malo nahradiť slovom *hlt.* V texte sa nemal použiť nárečový názov rastliny *jalovec* [s. 148], ale spisovný a zároveň terminologizovaný názov *borievka* (pozri Slovenská botanická nomenklatúra, Bratislava, Vydavateľstva SAV 1954, s. 16) a podobne ani nárečové slová *pupáčik* (s. 270, správne *pupenec, pupenček, vyrážka*) a *odkusovať* (s. 216, správne *odhrýzať*).

Na záver upozorníme ešte na dve morfologické chyby a jeden syntaktický nedostatok, ktorý sa v texte vyskytuje niekoľko ráz. Vo vete *Vôňa syrov priťahuje aj mravcov a hlodavcov...* [s. 84] sa mali použiť tvary *mravce* a *hlodavce,* lebo 4. pád množ. čísla pri zvieracích podstatných menách mužského rodu je zhodný s 1. pádom množ. čísla, nie s 2. pádom (veta mala správne znieť *Vôňa syrov priťahuje mravce a hlodavce).* Sloveso *plávať,* resp. *vyplávať* má v 3. osobe jednotného čísla tvar *pláva, vypláva,* nie *pláve, vypláve* [s. 175]. Odporovacia spojka *ale* nemá stáť uprostred vety, ale iba na začiatku. Uprostred vety ju treba nahradiť spojkou *však: málokto si ale* (správne *však*) *uvedomuje, že aj v tele dospelého človeka...* [s. 14]; *Celkom dobre sa ale* (správne *však*) *zaobídeme napr. bez ustríc* [s. 185]; *Do jedálneho lístka nezaraďujeme ale* (správne *však*) *výrazne korenené, príliš kyslé a dráždivé pokrmy* [s. 65].

Publikácia *Správna výživa teoreticky a prakticky* je autorsky, prekladateľsky aj redakčne pripravená starostlivo. Jednotlivosti, na ktoré sme upozornili v závere našej informácie, nemajú za cieľ znižovať hodnotu publikácie, ale naopak pomôcť redakcii, aby sa pri prípadnom ďalšom vydaní mohli uvedené drobné nedostatky odstrániť. Treba si iba želať, aby tak starostlivo pripravených publikácií (a to aj z jazykovej stránky) dostala naša verejnosť a predovšetkým mládež čo najviac.

M. Považaj

Nenormálna norma

Vo Vydavateľstve Úradu pre normalizáciu a meranie v Prahe vyšla odborová norma Federálneho ministerstva spojov ČSSR ONS 34 5157 *Názvosloví telegrafie a přenosu dat.* Obsahuje vyše päťsto českých termínov z oblasti abecednej a obrazovej telegrafie a prenosu dát a ich slovenské, anglické, francúzske a nemecké ekvivalenty. Platí od 1. I. 1978.

České a slovenské názvy uvedené v tejto norme by mali byť pre pracovníkov v rezorte spojov záväzné. Ťažko však možno rešpektovať názvoslovnú normu, keď v jednom jej slovenskom termíne sú tri aj štyri chyby (napr. *účastnická dalekopisná slúžba, účastnická dálekopisná sieť)* a celkove je v slovenských názvoch vyše dvesto chýb.

Napríklad do slovenských názvov sa dostali celé slová z českej slovnej

zásoby: *tranzitná zem, predanie telegramu telefonom, stejnosmerný menič signálu, komunikačný riadič* (mierne poslovenčený český výraz *řadič*), *dvoudrátový okruh, vedlejšia stanica, prenos s čiastočne omezeným postranným pásmom, páska s nedoraženými otvormi, rozdílová fázová modulácia, kmitočtové dělení, restitučné oneskorenie, ohlášenie, závěrný prvok, korespondencia, restitúcia.* Malo byť: *tranzitná krajina, doručenie telegramu telefónom, dvojdrôtový okruh, vedľajšia stanica, prenos s čiastočne obmedzeným postranným pásmom, páska s nedorazenými otvormi, rozdielová fázová modulácia, kmitočtové delenie, reštitučné oneskorenie, ohlásenie, záverný prvok, korešpondencia, reštitúcia.*

Veľké ťažkosti mali zostavovatelia posudzovanej názvoslovnej normy s označovaním kvantity v slovenských názvoch. Raz nedali dĺžeň, resp. vokáň, keď ho mali dať (napr. *mrtve pásmo, intenzita oprav, prenos dat, rozostup stop, amplitudová modulácia*), inokedy spravili dlhú slabiku tam, kde to nebolo treba (napr. *pôltónový klín, účastnícka dalekopisná slúžba, účastnická dálekopisná sieť, činiteľ válca, válcový rozklad, signál volánia*). Náležitá kvantita uvedených slov je takáto: *mŕtve pásmo, intenzita oprâv, prenos dât, rozstup stôp, amplitúdová modulácia;* na druhej strane *poltónový klin, účastnícka ďalekopisná služba, účastnícka ďalekopisná sieť, činiteľ valca, valcový rozklad, signál volania.* V cudzích prídavných menách dali dlhú slabiku na koncovku, hoci má byť na kmeni: *efektivné medzné skreslenie, periferné zariadenie, preventivná udržovateľnosť, izochronné skreslenie, telefonné podanie telegramu.* V mnohých termínoch sú slová s dvoma dlhými slabikami vedľa seba: *lineárný kód, polárný signál, neutrálný signál, minimálný interval, morálná životnosť, náhlá porucha, dierný štítok, nečistá čierná, manuálné volanie, miestný účastník, pôltón, sieť s priepojovaním správ, prepojovanie so zadržovaním.* Podľa pravidla o rytmickom krátení treba jednu z dvoch dlhých slabík skrátiť: *lineárny kód, polárny signál, neutrálny signál, minimálny interval, morálna životnosť, náhla porucha, dierny štítok, nečistá čierna, manuálne volanie, miestny účastník, poltón, sieť s prepájaním správ, prepájanie so zadržiavaním.*

Chyby pri písaní *s* a *z* sa vyskytli v termínoch *zpätný kanál, telegrafné zkreslenie, skreslenie pri normalizovanej zkúške; sber dát, zabespečovací účinnosť.* Mäkčeň na *ľ* chýba v termínoch *činiteľ válca, opravitelnosť, udržovatelnosť, programovatelný terminál, uživatelská trieda, činitel zabespečenia.*

V posudzovanej norme sú použité až tri varianty jedného zloženého prídavného mena: *dierkopáskový, dierkovopáskový* a *dierkovo páskový.* Všetky tri varianty sú nevhodné, lebo východiskovým výrazom nie je *dierková páska,* lež *dierna páska,* a náležité termíny budú *diernopáskový terminál, diernopáskový prevádzač* a analogicky nie *dierkoštítkový terminál,* ale *diernoštítkový terminál.* V termíne *kód Morseov* by bolo treba vymeniť poradie slov, ale za vhodnejší pokladáme tento termín v podobe *Morseho kód.* Jednotka modulačnej rýchlosti sa zapisuje ako *baud,* nie ako *bod.*

Na záver prichodí konštatovať, že takáto norma nemôže byť pre slovenských používateľov záväzná. Viac ako touto názvoslovnou normou sa slovenským odborníkom v oblasti telegrafie a prenosu dát načim spravovať vlastným jazykovým citom. A do budúcnosti by bolo azda dobre, keby medzi zostavovateľmi takejto normy figuroval aspoň jeden slovenský odborník, ak

už nie slovenský jazykovedec. Lebo dve stovky chýb v jednej norme je naozaj veľa.

I. Stehlíková

SPYTOVALI STE SA

Komprehenzívna starostlivosť? — Z telefonickej poradne Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV vyberáme otázku anonymného opytujúceho, či v resumé článku s problematikou zdravotnej starostlivosti možno použiť spojenie *komprehenzívna zdravotná starostlivosť.*

Otázka je jednoduchá, aj odpoveď by mohla byť zdanlivo ľahká – napr. po nazretí do Slovníka cudzích slov. Lenže to urobil už opytujúci, ale výsledok ho neuspokojil. Významy, resp. ekvivalenty, ktoré pri prídavnom mene *komprehenzívny* zaznačuje Slovník cudzích slov (1979, s. 471) — 1. chápavý, vnímavý, 2. výstižný, pochopiteľný — nie sú totiž v uvedenom kontexte priliehavou náhradou za prevzaté slovo *komprehenzívny,* čím sa vlastne spochybňuje aj oprávnenosť jeho použitia.

V použití prídavného mena *komprehenzívny* v spojení *komprehenzívna zdravotná starostlivosť* sa zreteľne odráža vplyv štúdia cudzojazyčnej (konkrétne anglickej) literatúry. V angličtine je totiž významové členenie slova *comprehensive* iné ako významové členenie adjektíva *komprehenzívny* v slovenčine. Anglicko-slovenský slovník (SPN 1968, s. 187) zaznačuje tieto významy a významové odtienky adjektíva *comprehensive: 1. obsažný, obsiahly, vyčerpávajúci, podrobný, 2. chápavý.* Je jasné, že ani jeden z nich sa nedá použiť vo východiskovom spojení. V Anglicko-českom slovníku (Academia 1970, s. 89) sa ako ekvivalenty prídavného mena *comprehensive* uvádzajú adjektíva *obsažný, souhrnný, celkový, všeobecný.* Spomedzi nich ekvivalent *všeobecný* je tým hľadaným slovom do nášho slovného spojenia. Tzv. *komprehenzívna zdravotná starostlivosť* nie je totiž nič iné ako *všeobecná* alebo *všestranná zdravotná starostlivosť.* Aby sme sa však neopierali iba o jazykové pomôcky, podoprieme správnosť tohto tvrdenia aspoň jedným príkladom z odbornej literatúry: *Naše zdravotníctvo zabezpečuje bezplatnú všeobecnú zdravotnú starostlivosť na najvyššej dosiahnuteľnej odbornej úrovni* (B. Finďo — I. Finďová: Vnútorné choroby. 1. vyd. Martin, Osveta 1975, s. 14). Z citátu vychodí, že v slovenskej medicínskej literatúre sa ustálil významovo priezračný, a teda úplne zrozumiteľný termín *všeobecná zdravotná starostlivosť.* Niet nijakého rozumného dôvodu používať namiesto neho menej zrozumiteľný výraz *komprehenzívna zdravotná starostlivosť.* V tejto súvislosti sa však vynára ešte otázka adekvátnosti spojenia *zdravotná starostlivosť.* Tú treba rozhodnúť na základe toho, že prídavné meno *zdravotný* sa má používať vtedy, „keď ide o zdravie ako stav" (pozri J. Kačala, Zdravý — zdravotný — zdravotnícky. Večerník, 26. 10. 1970, s. 3) a prídavné meno *zdravotnícky* vtedy, „keď ide o zdravotníctvo ako systém" (tamže).

Spojenie *komprehenzívna zdravotná (zdravotnícka) starostlivosť* je iba jeden z mnohých príkladov a dôkazov, že v neuváženom preberaní cudzích

slov zachádzajú mnohí odborníci priďaleko. Pravdepodobne im je ľahostajné, že tým sťažujú porozumenie vlastných textov a rozkolísavajú ustálené termíny, resp. aj vžité významy slov z neterminologickej slovnej zásoby.

I. Masár

Skládkovanie odpadkov. — Nedávno sme si mohli v tlači prečítať túto informáciu: *V súčasnosti sa presadzuje nový spôsob skládkovania odpadkov s uplatňovaním technológie riadeného skládkovania.* V tejto súvislosti sme dostali otázku, či je slovo *skládkovanie* utvorené správne a či ho možno používať v spisovnom texte.

Slovo *skládkovanie* je slovesné podstatné meno utvorené od slovesa *skládkovať* a to zasa od podstatného mena *skládka* slovesnou príponou *-ovať.* Skládka je „hromada uložených, uskladnených vecí na voľnom priestranstve" (pozri Slovník slovenského jazyka IV, s. 89). O skládkach sa hovorí najmä v súvislosti s rozličným odpadom. Môže to byť skládka domového odpadu, ale aj skládka starého železa, starého papiera a pod., ktorá je pripravená na ďalšie spracovanie. No slovo *skládka* sa používa aj v spojeniach *skládka rudy, skládka uhlia, skládka dreva.* Slovo *skládka* je utvorené príponou *-ka* od slovesa *skladať,* od ktorého je utvorené aj príbuzné podstatné meno *sklad* s významom „miesto na uskladnenie rozličných vecí skladisko" (SSJ IV, s. 88). Z výkladu významov podstatných mien *sklad* a *skládka* jednoznačne vychodí istý významový rozdiel medzi nimi, a teda aj to, že obidve podstatné mená sú potrebné ako pomenovania rozličných vecí.

Potrebné je však, najmä pre oblasť odborného vyjadrovania, aj sloveso *skládkovať* (resp. slovesné podstatné meno *skládkovanie),* ktoré má význam „utvárať skládku, ukladať na skládke", t. j. utvárať hromadu vecí alebo materiálu na voľnom priestranstve. A keďže sloveso *skládkovať* je aj z formálnej (slovotvornej) stránky v poriadku, možno ho používať ako prostriedok odborného štýlu. Neobstoja ani prípadné námietky, že už samo slovo *skládka,* od ktorého je utvorené sloveso *skládkovať,* je odvodené, a to od slovesa *skladať.* Podobným slovotvorným postupom sú utvorené napr. slovesá *schôdzkovať* (od *schôdzka* a to zasa od slovesa *schádzať sa), spájkovať* (od *spájka* a to od slovesa *spájať), snímkovať* (od *snímka* a to od *snímať), značkovať, skrutkovať.*

Na záver: Sloveso *skládkovať* s významom „utvárať skládku, ukladať na skládke" je utvorené v zhode so slovotvornými zákonitosťami spisovnej slovenčiny a je potrebné najmä v odbornom vyjadrovaní. Vo východiskovej vete tejto poznámky je teda slovesné podstatné meno *skládkovanie* použité náležite.

M. Považaj

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník 14, 1980, č. 8. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, CSc. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Paráková. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky vrátane do zahraničia a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, 884 19 Bratislava, Gottwaldovo nám. 6/VII. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Vytlačili TSNP Martin, závod Ružomberok v júli 1980. Povolené výmerom SÚTI 7/11.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia, Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries distributions rights are held by JOHN BENJAMINS, B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam, Holland.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1980

Cena Kčs 3,—